

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

MILAN KUNDERA JAKO ESEJISTA, POLEMIK A GLOSÁTOR

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Veronika Půtová

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: PaedDr. Jiří Staněk, CSc.

Plzeň, Březen 2012

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů.

V Plzni dne 31. 3. 2012

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu této práce, panu PaedDr. Jiřímu Staňkovi, CSc. za jeho vlídné jednání a ochotu, které se mi dostalo po celou dobu přípravy bakalářské práce. Děkuji za Vaše připomínky a čas strávený nad čtením této práce.

OBSAH

1	Úvod	7
2	Biografie Milana Kundery	9
3	Spektrum Kunderovy tvorby	10
3.1	Poezie	10
3.2	Drama	10
3.3	Próza	11
3.4	Eseje	12
4	Kundera jako polemik	13
4.1	Polemiky s Václavem Havlem	13
4.1.1	Český úděl	14
4.1.2	Český úděl?	17
4.1.3	Radikalismus a exhibicionismus	19
4.2	Únos západu aneb Tragédie střední Evropy	24
4.3	O sporech dědických	25
4.4	Vystoupení Milana Kundery na IV. sjezdu SČSS	26
5	Kundera jako esejista	30
5.1	Kastrující stín svatého Garty	30
5.1.1	Kastrující stín svatého Garty	31
5.1.2	Překlad jedné věty	32
5.1.3	Jako doplněk: Umění věrnosti	33
5.1.4	Jako epilog: Hranice nepravděpodobného už není střežena	33
5.2	Zneuznávané dědictví Cervantesovo	34
5.2.1	Zneuznávané dědictví Cervantesovo	34
5.2.2	Jeruzalémský projev: Román a Evropa	37
5.3	Nehovejte se tu jako doma, příteli	40
5.3.1	Kdo je to romanopisec	40
5.3.2	Nehovejte se tu jako doma, příteli	41
5.4	Můj Janáček	44
5.4.1	Hledání přítomného času	45
5.4.2	Liška Bystrouška, drásavá idyla	46
5.4.3	Nepravděpodobný osud	47

6	Esejistický charakter Kunderových děl	48
6.1	Nesnesitelná lehkost bytí	48
6.2	Esejistické prvky obsažené v díle Nesnesitelná lehkost bytí	51
6.3	Esejista nebo romanopisec?	64
7	Závěr	66
	Seznam použité literatury	68
	Resumé	69

1 Úvod

Milan Kundera je světoznámým autorem, který byl v mnoha pracích rozebírán z různých hledisek. Při nejmenším každé jeho dílo je hodno analýzy, která svým obsahem vydá na zajímavou kvalifikovanou práci, velice zajímavě se jeví pozice vypravěče v jeho díle, neméně zajímavá je hudba, kterou nechává ve svých knihách prolínat atd. Mohli bychom pokračovat ještě velmi dlouho, pokud bychom chtěli vyčerpat námět k psaní, který jeho jméno a díla poskytují.

Jeden rys však je spojen s Milanem Kunderou v každém ohledu. Jeho náhled na svět prostupuje každý řádek, který kdy byl jeho perem sepsán. Kunderův styl psaní i uvažování mě uchvátil. To je důvodem, proč jsem si pro svou bakalářskou práci vybrala právě tohoto autora. Rozhodla jsem se však lehce poodstoupit od jeho děl a věnovat se Kunderově esejistice. V této práci bych tedy ráda přiblížila myšlenky Milana Kundery, velkého romanopisce a intelektuála s velice zajímavým pohledem na svět.

Než se začnu věnovat samotné esejistice, velmi krátce shrnu autorův život, především dobu před emigrací do Francie, tedy jeho působení v Československu. Dále představím spektrum Kunderovy tvorby. Poté se začnu věnovat Kunderovým polemikám, nejprve známé polemice s dalším českým intelektuálem Václavem Havlem, dále uveřejním několik nejznámějších Kunderových vystoupení a statí otištěných v časopisech. V následující kapitole představím Kunderu jako esejistu, k čemuž použiju jeho knihy esejů vydané nakladatelstvím Atlantis. Na závěr dokážu přítomnost esejistických prvků v Kunderově prozaickém díle. Pro tuto analýzu jsem zvolila román „Nesnesitelná lehkost bytí“.

Rozhodla jsem se zpracovávat tuto práci pomocí mnou vybraných úryvků z Kunderových knih, které se pokusím okomentovat vlastními slovy. Pokusím se tedy pomocí citací pasáží z jednotlivých knih, které, dle mého názoru vyjadřují podstatu Kunderových myšlenek, nastínit obsah těchto esejů a reflektovat přítomnost esejistických prvků. Ráda bych předeslala, že při analýze Kunderových esejů a děl se budu řídit pouze subjektivními pocity, nikoli analýzami již sepsanými. Mým cílem není zprostředkovat myšlenky druhých, nýbrž pokusit se formulovat myšlenky vlastní. Myšlenky, které se

utvářejí v hlavě studentky mého věku, rozhledu a znalosti kontextů, dobových souvislostí a vědomostí obecně.

Cílem mé práce je tedy nabídnout přehledný a ucelený pohled na Kunderovu nejznámější esejistickou tvorbu. Při tvorbě bakalářské práce budu používat, s výjimkou prvních dvou kapitol, pouze děl Milana Kundery.

2 Biografie Milana Kundery

Milan Kundera je český spisovatel, autor básní, dramát, prózy a také překladatel. Od roku 1975 žije a tvoří ve Francii. Roku 1979 byl zbaven československého státního občanství a jeho díla se na našem území až do Sametové revoluce nesměla vydávat.

Milan Kundera se narodil v Brně dne 1. dubna 1929. Poté, co roku 1948 odmaturoval na brněnském gymnáziu, započal studia literární vědy a estetiky na filosofické fakultě UK, které však nedokončil. Další jeho kroky směřovaly na FAMU, kde studoval filmovou režii a scenáristiku. Po ukončení studia zde přednášel světovou literaturu, od roku 1964 již s titulem docent. Roku 1975 se vydal do Francie jako hostující profesor na francouzské univerzitě v Rennes. Domů už se však nevrátil. Na základě vydání jeho díla „Kniha smíchu a zapomnění“, která vyšla roku 1978, mu bylo o rok později československé občanství odebráno. Roku 1981 se stává občanem Francie. Kundera za svoji literární tvorbu obdržel řadu ocenění. Stal se celosvětově uznávanou osobností a významným romanopiscem.¹

¹ HOZNAUER, Miroslav. *Milan Kundera*. 1. vyd. Praha: Komenium, 1991, s. 2. ISBN 80-85426-01-3.

3 Spektrum Kunderovy tvorby

3.1 Poezie

Kunderova první básnická sbírka byla vydána roku 1953 - „Člověk, zahrada širá“. Druhá sbírka s názvem „Poslední máj“ vychází roku 1955. Je inspirovaná známou epizodou z „Reportáže psané na oprátce“. Nabízí obraz Fučíka, kterého příslušník gestapa vyvádí z vězení s úmyslem podlomit jeho charakter a donutit ho zradit, čehož chce docílit pomocí toho, že mu dá pocítit omamné kouzlo jarní Prahy. Třetí sbírka poezie „Monology“ byla vydána roku 1957, jedná se o sbírku deziluzivní, skeptické, milostné poezie. Kundera se ke svým veršům staví velmi opatrně a z jeho prohlášení vyplývá, že se básníkem ani necítí. Od svých prvotin se zcela distancuje.

3.2 Drama

Kunderova dramatická prvotina „Majitelé klíčů“, oceněna státní cenou, byla vydána roku 1962. Toto drama čtenáři zprostředkovává pohled do hloubky vnitřního boje rozhodování o životě svém a svých blízkých. Premiéra grotesky, absurdní hry s politickou tematikou „Ptákovina“, se uskutečnila roku 1969 v Divadle Na Zábřadlí. Hra „Jakub a jeho pán: Pocta Denisu Diderotovi“, která pochází z roku 1970, měla premiéru roku 1975. V současné době tuto inscenaci uvádí Divadlo Bez Zábřadlí v Praze.

3.3 Próza

Kunderovy povídky „Směšné lásky“ vychází roku 1963. „Druhý sešit směšných lásek“ 1965 a nakonec „Třetí sešit směšných lásek“ roku 1968. Původně tedy vychází v rozsahu třech sešitů celkem deset povídek, ve kterých hraje roli láska, zrada, pomsta, zklamání, procitnutí, přetvářka a téměř všudypřítomné zdánlivě lehké nedorozumění. Roku 1970 francouzsky, česky 1991, vydává Kundera knihu „Směšné lásky“, do které vybral sedm z těchto deseti povídek, a to „Zlaté jablko věčné touhy“, „Nikdo se nebude smát“, „Falešný autostop“, „Symposion“, „Doktor Havel po dvaceti letech“, „Ať ustoupí staří mrtví mladým mrtvým“ a „Eduard a Bůh“. Velmi známým Kunderovým románem se stal „Žert“ (1967), který byl také ztvárněn ve filmové podobě. K tomuto provedení zaujal jak autor, tak diváci i kritici všeobecně kladné hodnocení. Další Kunderův osobitý román „Život je jinde“ vychází francouzsky roku 1973, v českém překladu roku 1979 v Torontu. „Valčík na rozloučenou“ je hravým příběhem, ve kterém se mimo jiné se prolínají existenciální otázky s detektivní zápletkou. Byl vydán ve Francii roku 1975, česky vyšel roku 1979 taktéž v Torontu. „Kniha smíchu a zapomnění“ (francouzsky 1979, česky 1981) je dílem, díky kterému byl Kundera zbaven Československého občanství. Jedná se o 7 příběhů, které jsou propojeny obdobnými tématy. Neobyčejně rafinovaný filosofický nádech propůjčil Kundera dílu zobrazující příběh milostného čtyřúhelníku v absurditách režimu „Nesnesitelná lehkost bytí“ (francouzsky 1984, česky 1985). Tento román byl zfilmován, nicméně autor se k tomuto ztvárnění staví kriticky a po této zkušenosti vydává zákaz svá díla převádět na filmová plátna. Posledním česky napsaným dílem je román „Nesmrtelnost“ (francouzsky 1990, česky 1993). Další díla jsou psána francouzsky a dosud čekají na překlad: „La Lenteur“ (Pomalost, 1995), „L'Identité“ (Totožnost, 1997), „L'Ignorance“ (Neznalost, 2000).

3.4 Eseje

Milan Kundera je, mimo své všeobecně nejznámější románové tvorby, autorem mnoha esejů. Některým z jeho prací se bohužel ještě nedostalo překladu a jsou tedy k dispozici pouze ve francouzském originále, například „Une rencontre“ (Setkání), nebo „Le Rideau“ (Opona). Mezi jeho nejznámější eseje patří: „O sporech dědických“ (1955), „Umění románu: Cesta Vladislava Vančury za velkou epikou“ (1960), „Český úděl“ (1968), „Únos západu aneb tragédie střední Evropy“ (1983), „Můj Janáček“ (2004), „Zneuznávané dědictví Cervantesovo“ (2005), „Kastrující stín svatého Garty“ (2006) a „Nechovejte se tu jako doma, přáteli“ (2006).²

² HOZNAUER, Miroslav. *Milan Kundera*. 1. vyd. Praha: Komenium, 1991, s. 2. ISBN 80-85426-01-3. *Slovník českých spisovatelů*. 2. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 394-395. ISBN 80-7277-179-5.

4 Kundera jako polemik

Kundera, díky svému vybranému způsobu vyjadřování a osobitým pohledem na svět, vešel ve známost nejen svou románovou tvorbou, ale též příspěvky a diskuzemi nad tématy, které vyvolávají zamyšlení a otázky. Jeho zřejmě nejznámější polemikou se stala právě polemika s Václavem Havlem. Zvážíme - li její obsah, vnitřní sílu a charisma osobností, které jí daly vzniknout, domnívám se, že význam této polemiky je pro dnešní generaci nedoceněn. Nefiguruje v dostatečném množství materiálů a není zmiňována natolik, aby tím její důležitost byla dotvrzena. Nejde zde přitom jen o pouhou výměnu názorů. Při pozornějším pročtení se nám otvírá například typologie účastníků rozmluvy a (jak už jsem v začátku předeslala) takovéto poznání a vnímání určité velmi důležité etapy národa českého, které je zároveň obohaceno o vnitřní pohled dvou významných osobností, mělo by vejít ve známost mnohem více, než je tomu doposud. Soudím tak i dle sebe. Dokud jsem Kunderovu tvorbu podrobněji nezkoumala z esejistického hlediska, tato polemika mi bohužel unikla.

4.1 Polemiky s Václavem Havlem

Kunderova studie „Tragédie střední Evropy“ byla otisknuta několika velkými americkými a evropskými týdeníky. Díky věhlasu autora, který je považován za našeho nejznámějšího romanopisce a světově uznávanou osobnost, přispěly Kunderovy myšlenky k zásadnímu pochopení nejen politické situace v zemích střední Evropy, ale Československa především. Kunderova studie se dostala do rukou statisíce čtenářů a vyvolala značné odezvy a diskuze. Polemiky s tímto námětem však nejsou u Kundery ojedinělé. Úvaha o českém údělu, kterou Kundera sepisuje již v roce 1968 a která byla otisknuta v Literárních novinách (tehdy vycházejících s názvem Listy), vyvolala odezvu významné osobnosti a intelektuála stejné úrovně, jako je Kundera sám, Václava Havla. Jejich bouřlivá debata se dostala na stránky časopisu Tvář, poté jejich příspěvky otiskl

Host do domu. Tato rozprava měla dohru v další Kunderově studii, která nese název „Radikalismus a exhibicionismus“.³

4.1.1 Český úděl

Milan Kundera, 1968 (zkráceno)

„Léta od roku 1939 až donedávna nemohla naplňovat českou duši zvláštní hrdostí. Malost, přizpůsobivost, neodvaha k samostatné politice, panství závistivé průměrnosti, všudypřítomné hulvátství, to vše v nás probouzelo krajně skeptické úvahy o českém charakteru a vrhalo kruté světlo na historii, jež tento charakter vytvořila.

Když jsem se před dvěma dny vrátil z Paříže, uvědomil jsem si s dodatečným překvapením, že jsem tam v nejrůznějších debatách i tištěných interwiev pronášel značně vlastenecké (a dokonce naděje plné) řeči. Kde se to najednou ve mně vzalo? Byla to jen nacionální ukázněnost, která mne vedla k tomu, abych v cizině chválil vlast? Ne, nejsem tak ukázněný. Změnu mého postoje způsobil nikdy nezapomenutelný zážitek letošního srpna. V nečetných rozhovorech doma i v cizině docházel jsem znovu a znovu k tomu, že není na světě hned tak národ, který v podobné zkoušce obstál jako my a prokázal takovou pevnost, rozum, jednotu.

Srpen vrhl nové světlo na celé naše dějiny. Ne že by skeptická kritika českého charakteru přestala platit, ale doplnila se o pohled z druhé strany: Ano, s heroickou tradicí Žižkova palcátu ztratil český národ již bezprostřední souvislost, ale husitismus znamená mimo to též tradici lidu, v němž „každá jeho babička byla lepší znalkyní Písma než italský kněz“, a tato tradice lidové vzdělanosti a přemýšlivosti je u nás dodnes doma.

Ano, je pravda, že český národ nevyvíká duchem romantického heroismu, ale je také pravda, že rubem toho neromantismu a neheroismu je rozumová strážlivost, smysl pro

³ Svědectví. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990, s. 357. ISBN 80-7023-041-X.

humor a kritický duch, jímž tento národ nahlíží i na sama sebe, takže je jedním z nejméně šovinistických národů v Evropě: sepjala-li se rozhořčeně jeho nacionální hrdost, znamená to, že byla strašlivě uražena; a znamená to, že její rozhořčení není krátkodobé a prchavé jako cit, nýbrž tvrdošíjně jako rozum sám.

Vidím byt pod střechou malého pařížského paláce, slyším Aragonův hlas plný hněvu, hlas proklínající násilí, vidím Aragonovu tvář plnou úzkosti nad osudem mé země a slyším palčivá slova, která několikrát opakují: „Byl to nejkrásnější týden, jaký jsme kdy prožili“. Bojím se, že to tvrzení tam znělo absurdně a podivně, ale mí krajané mi rozumějí. Vždyť to byl týden, kdy národ náhle spatřil svou vlastní velikost, v kterou už ani nedoufal.

Velký národ má svou existenci i svůj mezinárodní význam zajištěn automaticky pouhým počtem obyvatel. Velký národ se nemučí otázkou po důvodu a oprávnění své existence, on s drtivou samozřejmostí je a trvá.

Ano, jsem přesvědčen o poslání malých národů. Vím však také, že malé národy to mají ošidné a těžké. Mají svá častá propadání do zápecnosti, do bezvýznamnosti, mají svá období letargie a dřimot, přičemž na rozdíl od velkých národů každá jejich dřimota hrozí nebezpečím neprobuzení.

Myšlenka na to, že i český národ znovu rozhoduje otázku svého života či živoření, bytí či nebytí, vtírala se mi neodbytně před lety, když jsem si uvědomoval, jak neosvícená politika dusí český život a sráží českou kulturu na bezvýznamnou úroveň evropské provincie. Vracela se mi na mysl pronikavá otázka Schauerova: Stálo to vůbec za to zřizovat znovu uprostřed Evropy náš malý národ? Jaké hodnoty přináší a hodlá přinést lidstvu? Když jsem tuto otázku vyslovoval loni v létě z tribuny spisovatelského sjezdu, netušil jsem, jak dramaticky ji zodpoví příštího roku celé Československo. Pokus vytvořit konečně (a poprvé v jeho světových dějinách) socialismus bez všemoci tajné policie, se svobodou psaného i mluveného slova, s veřejným míněním, jež je slyšeno, a s politikou, jež se o ně opírá, s moderní kulturou svobodně se rozvíjející a s lidmi, kteří ztratili strach, to byl pokus, jímž Češi a Slováci poprvé od konce středověku stanuli opět ve středu světových dějin a adresovali světu svou výzvu.

Neodsuzuji nikoho, kdo se rozhodl žít v cizině, tvrdím, že každý má právo žít tam, kde chce žít, ohrazuji se jen vůči téhle argumentaci, které chybí jakákoli vznešenost: To opravdu není s to český občan riskovat to, co riskuje jeho státník? To opravdu je s to žít jen

mimo riziko? Ale což míra relativní jistoty pro všechny nezávisí právě na tom, kolik lidí se odváží stát na svém místě v nejistotách?

Na českém vlastenectví mi vždycky imponovala střízlivost zraku. Už obrozenci si uvědomovali veškeré nevýhody plynoucí z údělu být Čech a probouzení českého národa nebylo jim jen úkolem, ale též problémem. Největší český vlastenec začal svou dráhu tím, že rozbil vlastenecké iluze a mýty a svou knihu nazval příznačně Česká otázka. V kořenech českého vlastenectví není fanatismus, nýbrž kriticismus, a to je to, co mi imponuje na mém národě a za co ho miluji.

Národ takto obdařený má plné právo vstoupit do nejistot příštího roku s plnou sebedůvěrou. Má na to na konci roku 1968 právo víc, než kdykoli jindy.“⁴

V tomto příspěvku, ještě jako český občan, vyjadřuje Kundera událostmi roku 1968 získanou, možná znovu obnovenou hrdost a úctu k národu českému. Upřímná úvaha nad někdy absurdními ukazateli, ze kterých je patrna míra velikosti a malosti národa, nad viděním Čechů a Slováků před rokem 1968 a po tomto převratném roce v historii našich dějin, který, jak Kundera demonstruje, dal českému národu, ač bolestně, vidět svoji velikost, činí pro mnohé smýšlení malého národa uprostřed Evropy pochopitelné, snad i samozřejmé. Vzletně podaná kousavá kritika i oslava nejen národa českého je plna tragédie a optimismu zároveň, je subjektivním názorem, který se ve svém celku jeví jako objektivní a ucelený. Na tento článek reagoval Václav Havel příspěvkem „Český úděl“, který byl otisknut roku 1969 v časopise Tvář.

⁴ *Svědectví*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990, s. 357-362. ISBN 80-7023-041-X.

4.1.2 Český úděl?

Václav Havel - 1969 (zkráceno)

„Všechny nás - totiž český národ - musí nepochybně potěšit, dozvídáme-li se, že za svůj srpnový postoj jsme získali uznání od Milana Kundery, toho jakoby lehce skeptického intelektuálního světáka, který byl vždycky náchylný vidět spíš naše záporné stránky (a který dokonce - jak přiznává - hovoří se svými přáteli o jedné ze svých her jako o hře „protičeské“), a že mu naše tehdejší chování - zásadové a zároveň rozvážné (protože „v kořenech českého vlastenectví není fanatismus, nýbrž kriticismus“) - přímo imponuje. A přece jedna věc bohužel - nevím, jak jiným, ale mně určitě - tenhle hřejivý pocit kalí: okolnost, že právě to, co Kundera na českém vlastenectví tak chválí a co je - jak nepřímou naznačuje - i jemu vlastní, totiž onen kriticismus, v jeho vývodech povážlivě schází a že tyto vývody (mluvím o jeho článku „Český úděl“ ve vánočním čísle Listů) bohužel - přes všechnu rozsáfnou moudrost - zapadají do téže tradice sebeobdivných obrozenecko-vlasteneckých preludů, od které se jejich autor tak energicky distancuje.

Je to postoj velice atraktivní, apeluje na všechno české v nás a naše oči (nemáme-li ovšem srdce z kamene) nemůže je zanechat suché - je to však zároveň postoj velice nebezpečný: jednostranným a vnějším akcentem na lepší minulost odvádí nenápadně pozornost od horší přítomnosti a pasivním vlastenectvím uzavřené vzpomínky nenápadně nahrazuje méně pohodlné, ale aktivní vlastenectví původního a tudíž otevřeného činu, riskantně zasahujícího do napjatých otázek dne. A byť by se stokrát slovy oháněl tradičním českým kriticizmem, kritický takový postoj rozhodně není: od kritiky uniká k iluzi.

Neříkám samozřejmě, že bychom se neměli vracet k srpnu, jde jen o to, proč se tam vracet: nikoli proto, abychom se léčili z dnešních pochybností novým a novým zjišťováním, jak jsme tehdy byli dobří, ale proto, abychom si - konfrontováni s dnešními problémy - znovu a znovu připomínali, co jsme to vlastně ještě před několika měsíci veřejně říkali, co jsme to psali na zdi, co jsme si mysleli a co žádali.

Opravdu: oč snazší je říkat si, jak jsme byli dobří před srpnem a jak byli báječní v srpnu (když na nás přišli ti zlí), než zkoumat, jací jsme vlastně dnes, kdo z nás je ještě dobrý a kdo už nikoliv a co je třeba dělat, abychom byli právi svým dříve dobytým

zásluhám! Nemám v úmyslu a nemám ani právo žádat na Kunderovi stanovisko, vytýkám mu pouze, že stanovisko předstírá, což má pramálo společného se skutečným kritikem, k němuž se tak vehementně hlásí.

Což i odvaha Milana Kundery pobývat převážně ve vlasti se neopírá víc než o prohlášení státníků, o fenomén národní solidarity a rozhodnosti - a což i ta prohlášení neopírají se konec konců o něj? To není jen v tom, kolik lidí se odváží „stát na svém místě v nejistotách“, ale především v tom, nakolik jsou tito lidé schopni určité věci si vzájemně lidsky garantovat svým odhodláním projevit svůj postoj i konkrétní a nebezpečnou akci! Řekneme-li A, je prostě třeba říct i B, nelze chválit národ za srpnovou odvahu a kárat ho za odvahu prosincovou; vždyť ti, kteří dnes za nepoměrně komplikovanějších podmínek - ba často proti vůli „svých“ politiků - nastavují kůži, jsou týž národem, který nastavoval kůži v srpnu; vždyť oni pouze pokračují v tom, co dělali tehdy, vedeni týmiž ideály, týmž svědomím, touž schopností riskovat! Jejich dnešní boj je ovšem otevřený, výsledek zatím neznáme, na soud mocných a na soud dějin si teprve musíme počkat. Tenhle angažovaný a riskující postoj je ovšem založen na pochybách, pramení ze skutečného kriticismu.

Část národa (do ní patří přece i Kundera) nám před lety vybojovala - velmi tvrdým zásahem proti druhé části národa - to, že příslušíme tam, kam příslušíme; byl to přece akt volby a jejího velice vehementního prosazení, nikoli teda slepá nutnost nějakého národního údělu! Což neříkám proto, abych kohokoli soudil nebo svalovat na něj odpovědnost ze všech ostatních, ale proto, abych zdůraznil, co jsem řekl: náš osud záleží na nás. Svět se neskládá - i když by bylo velmi pohodlné si to tak představit - z hloupých velmocí, které můžou všechno a chytrých malých národů, které nemůžou nic.

Vrchol celé Kunderovy iluzionistické konstrukce vidím však ještě v něčem dalším: prý jsme stanuli - poprvé od konce středověku - „ve středu světových dějin“, protože jsme usilovali - poprvé ve světových dějinách - o socialismus bez všemoci tajné policie, se svobodou psaného i mluveného slova /.../; prý náš experiment mířil do tak daleké budoucnosti, že jsme museli zůstat nepochopeni. Jak voňavý balzám na naše rány! A jak nabubřelá iluze zároveň! Opravdu: budeme-li si namlouvat, že země, která chtěla zavést svobodu slova - cosi, co je ve většině civilizovaného světa samozřejmostí - a které chtěla zabránit kvůli tajné policie, stanula kvůli tomu ve středu světových dějin, nestaneme se vážně ničím jiným než samolibými šmoky, směšnými se svým provinciálním mesianismem!

Závěrem tedy: kdybychom vycházeli z představy, kterou nám nastínil Kundera, že totiž maličké, hloupě umístěné, hodné, inteligentní, trápené a k trápení odsouzené Československo se stalo vlastní pílí nejdůležitějším bodem světa, za což ho jeho zlí sousedé, které si samo vůbec nevybralo, krutě potrestali, takže jediné, co mi dnes zbývá, je jeho duševní (a zřejmě v soukromí pěstovaná) převaha nad nimi - kdybychom tedy vycházeli z této kýčovité představy o svém „údělu“, nejen, že bychom se na hony vzdálili všem tradicím kriticizmu (nejen českého, ale jakéhokoliv), ale navíc bychom upadli do nacionálních sebeklamů, které by nás také mohly - jako národní komunitu - ochromit na celá desetiletí. Skutečně, dnešní chvíle je nejméně vhodná k tomu, abychom si lhali do kapsy: naši jedinou možností je vyvodit z toho, co se stalo, všechny patřičné konsekvence, zbavit se všech iluzí a jednoznačně se rozhodnout, co vlastně chceme a co pro to musíme dělat /.../“⁵

Havlova ostrá a odmítavá kritika Kunderova „Českého údělu“ vedla Kunderu k sepsání eseje „Radikalismus a exhibicionismus“, který byl otisknut v časopise Host do domu. V této esaji zhodnocuje Havlova tvrzení, které považuje současně za, do jisté míry, korektní námitky, ale ve svém celku pouze mravní kritiku, která nemá co dočinění s objektivní reakcí na jeho článek.

4.1.3 Radikalismus a exhibicionismus

Milan Kundera - 1968 (zkráceno)

„Zbavíme-li ji nesmírného nánosu slov, skládá se Havlova odpověď na vánoční článek v Listech ze tří námitek a jednoho podvrhu. Pročež po pořádku:

⁵ Svědectví. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990, s. 362-367. ISBN 80-7023-041-X.

1.

Prohlašuje-li Havel, že český úděl je fátum, na které nevěří, není v něm o nic víc rozumu, než kdyby prohlásil, že nevěří v lidský úděl, a rozhodl se tedy nestárnout. Údělem jest, co je uděleno. Člověk je smrtelný a Čechy jsou ve střední Evropě. Česká politika musí vycházet z poznání českého údělu i možnosti v něm obsažených. Jestliže Havel v úvahách o české otázce (českém údělu, české možnosti) vidí jen lstivý manévr odvádějící pozornost od pravé podstaty věci, je to jeho první omyl.

2.

Osmašedesátý rok můžeme nazírat z různých úhlů, sotva však popřít, že to byl rok, kdy jsme začali (konečně a po delším čase) uskutečňovat opět svou vlastní československou možnost. Ať jsme na to stačili, či ne, ať to bylo krokem jistým, či tápavým, vstoupili jsme do středu světových dějin. Toto poslední tvrzení probudilo v Havlovi úplný výtrysk sarkasmu.

Gustav Husák projevil v loni v září dost podobný sarkasmus, když ostře vytýkal, že se po lednu „do našeho politického života dostaly prvky romantismu, romantické blouznění - kdy se hovořilo o takové svobodě a demokracii, jakou svět ještě neviděl“.

Husák a Havel vycházejí ovšem z odlišných východisek, ale jejich názor je přesto shodný. I Husák by bezpochyby souhlasil, že v lednovém procesu šlo (a nebo mělo jít) o pouhé znormalizování, tj. o odstranění tak řečených deformací a chyb z jinak normálního socialismu. Jenomže kde kolem nás existuje normální socialismus, kde kdy existoval socialismus demokratický a svobodný? (A když se o něj pokusili v Jugoslávii, tak nebyli právě proto nazváni úchylnými a „nenormálními“?) Nedá se nic dělat, má-li náš socialismus dojít svobody a demokracie, jakou svět neviděl, není to „nabubřelá iluze“ (Havel), ani „romantické blouznění“ (Husák), právě naopak, to je závěr ze zcela střízlivého vidění světa takového, jaký je.

Havel si ovšem nedělá iluze o socialismu, ale dělá si zato iluze o tom, co nazývá „většinou civilizovaného světa“, jako by tam snad byla ona míra normalnosti, k níž se nám stačí jen přiklonit. Slovo normální nepatří mezi právě nejpřesnější pojmy, ale je to Havlovo oblíbené slovo, a tak budiž: můžeme se dohodnout, že normální je třeba svoboda tisku. Jenomže to je jen abstraktní zásada, která ve svém konkrétním uskutečnění znamená „ve většině civilizovaného světa“, něco dost nenormálního, odlidšťujícího, oblujícího: vládu

komerčních zájmů i komerčního vkusu. Svoboda tisku, jak jsme ji začali uskutečňovat vloni v létě v socialistické zemi, znamenala ve svém dosahu, obsahu, struktuře i funkci nový společenský jev. Nechce-li to Havel vidět a chápe-li osmašedesátý rok jen jako bezvýznamnou lokální záležitost, je to jeho druhý omyl.

3.

Napsal jsem, že nová politika (míním tím sumu politického jednání celého národa) srpnový konflikt vydržela: ustoupila, ale nerozpadla se ani nezhroutila. Havel s tím prudce nesouhlasí. Nezavírají nás sice dosud za naše názory, připouští, ale hned dodává: zatím.

Nepochopí posrpnovou situaci, kdo ji nevidí v její paradoxnosti: Srpnem se datuje pobyt ruských vojsk na našem území; srpnem se však nezastavilo, nýbrž někde ještě zesílilo spontánní očišťování mnoha struktur národního života (soudnictví, žurnalistiky, kultury, odborů, školství, mládežnických organizací) od toho, co bych nazval ruských znetvořením socialistického projektu. V říjnu byl zastaven Reportér: proti zákazu však vzniklo protestní hnutí, Reportér dnes vychází dál a veřejnost se naučila hlídat své svobody. Situace je obtížná (možná obtížnější, než si myslím), ale kritická analýza nás nijak neopravňuje vidět ji jako situaci ztracených nadějí. Vidí-li ji tak přesto Havel, je to jeho třetí omyl.

Až sem má Havlův spor se mnou jakž takž korektní ráz, ale tu se dostáváme k jeho zcela nekorektnímu podvrhu. Napsal jsem ve svém vánočním článku, že bezmyšlenkovitě pesimistická psychóza, ustavičné lamentování, nekriticky černé vidění situace může vést u většiny lidí jen ke zlému: k opatrovnictví a strachu; že pesimistická psychóza je klima připravující porážku. Havel z toho vyvodil neuvěřitelnou věc: prý takto napomínám národ, aby zbytečně neremcal, prý ho tak chci ukolébat do nečinnosti, vybízím k falešnému klidu, kárám za jeho odvalu. Můj výrok proti poraženectví označil s nádhernou samozřejmostí za útok proti odvaze!

A tu si uvědomuji nad Havlovým textem zajímavou věc: nevyniká zvlášť pronikavým rozborem situace; nezabývá se ani skutečným rozborem mého článku (pochybuji, že někdo, kdo četl můj článek, ho v Havlově interpretaci vůbec pozná), nesnaží se mne ani tak usvědčit z omylu a rozporů v úvaze, z nedostatečné znalosti apod.) jako především z méněcenného morálního postoje.

Řekl jsem, že se lidé nesmějí bát vstupovat do nejistot; podle Havla tím znevažují ty statečné, kteří se domáhají jistot a záruk. Řekl jsem svůj názor na velmocenskou politiku, na Leden, na srpen, ale to všechno byla prý jen předstíraná stanoviska (protože mít špatná stanoviska, to by byla jen chyba v myšlení, ale předstírat je, to už je vada charakteru). Ale i tam, kde jde o věcný spor, (hodnocení významu polednové etapy), neargumentuje Havel v rovině názorové, nýbrž morální (přeceňují-li podle něho náš Leden, není to proto, že bych se mýlil, ale proto, že „si lžu do kapsy“, že se „ukolébávám sebelichotivými a sebebelhávajícími řečmi“, že si něco „namlouvám“ apod.).

Takto mizí věcná argumentace v proudech moralistního kazatelství. Naprosto mne nezajímá vést tuto ješitnou hádku. Velmi mne to však zajímá jako jev, jako téma pro rozbor, jako otázka: Odkud se tento Havlův způsob bere, co znamená a čím je obecný?

4.

Václav Havel byl od počátku své mladosti jednoznačně odmítán československým stalinským světem, do něhož se zrodil, a také on tento svět jednoznačně odmítal: nevcházel s ním na žádný kompromis. Když by (například) Pavel Kohout psal hru o našem světě, jež velmi dobře zevnitř zná, snažil by se (při veškerém kriticizmu) najít smysl toho, co se děje, a tak (třeba mimoděk) vysvětlit i „osmyslit“ sám sebe. Proto také nikoli on, ale právě Havel napsal výbornou Zahradní slavnost. Teprve pohled „cizince“, (pohled zvnějšku) je totiž s to demaskovat skutečnost v její smyslu zbavené posunčinně, tedy v jejím nesmyslu.

Pozice člověka, který stojí tváří v tvář nenormálnímu světu a klade mu (s rafinovanou naivitou) své normální otázky, aby ho takto demaskoval, to je základní Havlova sebe-vize, jeho prvotní sebeprojekt, jeho, jak by řekli existencialisté, původní volba. Tato pozice je plodným (i jediným) zdrojem jeho dramatického vidění, je to něco, bez čeho by Havel nebyl Havlem. Dal-li se však „nenormální svět“ loni v lednu do pohybu, Havel tomuto pohybu nemůže přiznat významnost, převratnost či objevnost, protože by jeho základní postoj (sebeprojekt) ztratil své oprávnění.

Ano, toto je velice zajímavé: Havel konstatuje, že žádné naděje nevydržely, ale na rozdíl od většiny lidí to v něm nevzbudí rezignaci či defetismus, nýbrž naopak zesílenou touhu po činu. Ale k čemu je vlastně čin, když žádné naděje nevydržely? Však také Havel nemá na mysli jakýkoli čin, nýbrž - jak říká - riskantní čin, tedy čin, který se neleká rizika nezdaru, který pravděpodobně (vždyť připomeňme ještě jednou: naděje nevydržely!)

se zdarem ani nepočítá, není k němu zaměřen, a je proto lhostejný k úvahám o důsledcích akce i o její časové vhodnosti, tedy o všem tom, co se nazývá taktikou. Takový čin totiž sleduje jen dvojí 1) demaskovat svět v jeho nenapravitelné amorálnosti, 2) manifestovat svého původce v jeho ryzí morálnosti.

Takto se postoj původně ryze mravný (odmítnutí nespravedlivého světa) zvrátil v ryzí mravní exhibicionismus. Snaha veřejně předvést krásu své mravnosti převážila nad snahou měnit věci k lepšímu. Čestný člověk v nejtemnější diktatuře touží alespoň jednou vykřičet svůj nesouhlas; i kdyby tím nikomu a ničemu neprospěl a osobně si způsobil záhubu, je to pro něho jediná možnost, jak zachránit alespoň to poslední: svou tvář.“⁶

Tento spor dvou českých intelektuálů je, mimo jiné, ukázkou dvou rozdílných pohledů na okolnosti a samotné události roku 1968. Pokud se chci vyvarovat neobjektivitě, moje mládí a jen povrchová znalost historických souvislostí mi nedovoluje zcela se přiklonit ani k jednomu postoji. Co na projevech těchto dvou osobností mohu zcela jistě posoudit, je velmi sofistikovaný způsob vyjadřování. K samotnému textu mě napadá jedno. V Kunderově úvaze o českém údělu spatřuji jakousi vnitřní úvahu nad celistvým osudem českého národa, nevidím v ní soud, ani věštbu českému národu, jen reflexi emocí a jisté vyjádření subjektivního pocitu, že nastala změna. Změna tak dlouho očekávaná, pro samotného Kunderu i pro národ. V Kunderově úvaze spatřuji upřímné přání a podporu pro ty, kdo budou číst jeho řádky, poselství, že něco je jinak, že česká země bude jednou moci být svobodná a ne proto, aby on, jako věčný skeptik, českému národu dal své uznání, ale pro ten fakt samotný, kdy už uznání nebude třeba. Havlova odpověď byla neméně působivá. Kundera prohlašuje, že jeho článek se skládá z omylů. Podle mého názoru by největším omylem bylo domnívat se, že se v tomto sporu někdo mýlí. Jak Kundera sám, nejen v tomto eseji, nastiňuje svým čtenářům, není pravdy, která by se nedala druhým napadnout, protože není dvou životů, které by měly bezpodmínečně společnou cestu bytím a každá pravda se rozpadá na sta relativních. V Havlově kritice spatřuji až osobní dotčení, čím bylo vyvolané, netroufám si tvrdit. Havel se stylizuje do role, kdy ospravedlňuje český národ, jeho jednání a ohání se kritikou na Kunderův pesimistický postoj k němu. Proč Kunderova veskrze subjektivní a neškodná úvaha nad českým národem vyvolala takovouto

⁶ *Svědectví*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990, s. 367-372. ISBN 80-7023-041-X.

odezvu, to zůstává otázkou. Nemohu se zbavit pocitu, že Havel vyjadřoval víc než cokoli jiného svůj, možná ještě jiný postoj, který však není ve své podstatě méně či více vlastenecký, než Kunderův. Jediným důvodem, proč ho Kundera, opět osobní poznámka, dokázal smést ze stolu, je ten, že se pokusil objektivizovat něco natolik subjektivního, jako byl jeho vlastní postoj. Ať romanopisec, nebo státník, jejich slova, ač různě interpretována (a to je možná v zásadě příčinou tohoto sporu), míří ke stejnému cíli - svoboda a stabilita národa českého.

4.2 Únos západu aneb tragédie střední Evropy

Tato Kunderova stať, která vyšla nejprve roku 1984 v časopise *The New York Review of Books*, česky roku 1985 na stránkách časopisu 150 000 slov, začíná a končí slovy maďarského intelektuála: „*Zemřeme za Maďarsko a Evropu.*“ Kundera reflektuje myšlenku, že zeměpisná Evropa, která se, rozdělena na dvě poloviny, vyvíjela odděleně, a která rokem 1945 pocítila posunutí těchto hranic takovým způsobem, že část Západu změnila se na Východ. Ona smrt se objevuje v podobě zániku identity a národního kulturního života. Podle Kundery je střední Evropa „*nejistá oblast mezi Ruskem a Německem, obývaná malými národy*“. Zničení české kultury v době okupace mělo dle jeho myšlenek trojí smysl. Narušení identity národa, zastavení snahy české kultury o vyšší hodnoty a zničení opozice. Uvažuje o tom, zda skutečná střední Evropa ještě stále existuje a jak moc je nebo není pouze součástí sovětského impéria. Tato stať vzbudila odezvy zahraničních i českých osobností, svými slovy tuto úvahu okomentovali například Milan Šimečka, Milan Hauner, János Kis, Georges Nivat a další.⁷

⁷ *Svědectví*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990, s. 374-375. ISBN 80-7023-041-X.

4.3 O sporech dědických

Tato stať byla publikována v časopise Nový Život roku 1955. Její název, tedy O sporech dědických, vystihuje trefně samotné jádro této úvahy; jedná se o otázku tradic, jejich navazování a přínosu epoch, které do všeobecného povědomí vstoupily jako ne příliš vydařené.

„Jak je to s „moderními“, realismu se vzdalujícími proudy, které se začínají šířit, ba převládat, v umění koncem 19. a začátku 20. století? Je v nich něco pozitivního a dědičného pro nás? A je-li, tedy co? A jaká je potom poměr klasického dědictví k onomu odkazu, který nám zanechávají (zanechávají-li vůbec) problematická, úpadkovou dobou poznamenaná díla tohoto období?“⁸

Toto je ve zkratce hlavní otázka, které se Kundera v této stati věnuje. Jak podotýká, pokouší se toto téma rozebrat po stránce praktické, nikoli teoretické, jak už to zkoušelo mnoho autorů před ním. Jako materiál, na kterém své myšlenky demonstroval, použil prvotně právě své dílo - Fučíkovský Poslední máj. Ve své úvaze se opírá o pojmy jako „*cit klasické míry*“, nebo „*snaha uchopit svět*“, „*kultura metafor a básnického vidění*“, na nichž staví základní ideové a estetické principy. Kundera si uvědomuje složitost této tematiky, proto nezapomene uvést fakt, že se jedná pouze o jakýsi náčrt jeho úvah. O sporech dědických neuvažuje jen ve spojitosti s poezií, nýbrž volně přechází přes malířství k románu, aby se mohl ke zmíněné poezii znovu vracet. Z této úvahy, kterou doprovází jmény jako Rimbaud, Apollinaire, Nezval, Holan, Rilke a mnoho dalších, vyplývá jednoznačný závěr. Každá z etap vývoje má svoji cenu. Proti tomuto nelze nic namítat, ba naopak. Vždyť i v životě tomu není jinak, všechno zlé je pro něco dobré. I když to bude oceněno až s odstupem času.

⁸ KUNDERA, Milan. O sporech dědických. *Nový život*. 1955, č. 12, s. 1290.

4.4 Vystoupení Milana Kundery na IV. sjezdu SSČS

IV. sjezd SSČS se uskutečnil ve dnech 27. - 29. června 1967 v Praze. Tento sjezd zahájil národní umělec Vilém Zavada. Po slovech předsedajícího Karla Ptáčníka převzal slovo právě Milan Kundera, který, jak vyslovil Ptáčník, dostal prostor k vyjádření se k sjezdovým materiálům. Kunderův projev zde uvádím ve zkrácené verzi.

„Vážení přátelé, ústřední výbor SČSS, když připravoval sjezd, došel k názoru, že upustí od obvyklých úvodních referátů, které se vyznačovaly vždycky pořádnou sáhodlouhostí, autoritativností i nudou a rozeslal vám místo toho text, ve kterém vykládá svůj názor na některé aktuální kulturně politické otázky.

Jedna věc v předloženém textu chybí, a to hodnocení literatury za poslední léta. Tato absence je záměrná. Pamatujeme si přece na různé ty sjezdy a hlavně konference, před něž předstupovala umělecká díla jak před poslední soud, přičemž ta, která byla poslána do ráje, v něm šťastně skonala, a ta, co se dostala do pekla, se dodnes čtou. Kritéria tehdejšího hodnocení byla zjevně falešná a možná, že naše dnešní hodnocení by bylo o chlup přesnější, ale o to nejde. Domnívám se, že sám princip autoritativního institucionálního hodnocení je cosi podstatně pochybeného. Pokud je vůbec možné, aby instituce byla chytrá, tak její chytrost spočívá v tom, že si je vědoma svých hranic a nesnaží se vlastními soudy nahrazovat svobodná proces poznání.

Od r. 1948, tedy za posledních skoro 20 let, nezažila česká a slovenská literatura (a pravděpodobně české umění vůbec) lepší léta. A možná, že od r. 1938, tedy za posledních 30 let. A právě v onom poměru 4:30 má toto optimistické konstatování svůj černý rub a skrývá v sobě memento, které - zdá se mi - tvoří podtext všech našich úvah a starostí.

Nepříliš šťastná, přetrhávaná historie českého národa, jenž dokonce prošel i předsíní mrtvých, umožnila nám nepodlehnout této klamavé sugesci. Existence českého národa nebyla totiž nikdy samozřejmostí a právě nesamozřejmost patří k jejím nejvýraznějším určením.

Bylo zcela v logice této podstatné nesamozřejmosti českého bytí, jestliže Hubert Gordon Schauer hodin roku 1886 do tváře mladé, leč do své malosti pohodlně se již zabydlující české veřejnosti skandální otázky: Nebyli bychom přinesli lidstvu víc, kdybychom svou duchovní energii byli spojili s kulturou velkého národa, která je na mnohem vyšší úrovni než klíčící kultura česká? Stála námaha vynaložená na znovuzřízení národa vůbec za to? Je kulturní hodnota národa tak velká, aby ho ospravedlnila? A druhá otázka. Je s to ho ta hodnota zabezpečit v budoucnosti před eventuálním odnárrodněním?

Pro velké evropské národy s tzv. klasickou historií je evropský kontext čímsi přirozeným. Ale Čechové střídali v dějinách údobí bdění s údobím spánku, některé podstatné vývojové fáze evropského ducha promeškali a musili si evropský kontext vždy znovu sami zprostředkovávat, osvojovat, vytvářet.

Přerušit v této chvíli vývoj tak křehké kultury nejdřív okupací, vzápětí stalinismem, dohromady téměř na čtvrt století, izolovat ji od světa, zredukovat její mnohočetné tradice, snížit ji na úroveň planého propagandismu, to byla tragédie, která hrozila odsunout český národ znovu a definitivně na kulturní periferii Evropy.

Není nic důležitějšího, než aby si životní význam své kultury a svého písemnictví plně uvědomovalo celé naše národní společenství. Děším se někdy toho, že dnešní naše vzdělanost ztrácí onen evropská charakter, jež měli na srdci čeští humanisté a obrozenci.

Viděl jsem nedávno film, který se jmenoval Sedmikrásky a vyprávěl o dvou nádherně odporných holčičkách suverénně spokojených s vlastní roztomilou omezeností a vesele ničících všechno, co přesahovalo jejich obzor. Zdálo se mi, že vidím dalekosáhlé a velmi aktuální podobenství o vandalismu. Kdo je vandal? To vůbec není negramotný sedlák, který v návalu hněvu podpálil zámek nenáviděného statkáře. Vandal, jak ho kolem sebe vidím, je sociálně zabezpečený, gramotný, sám se sebou spokojený a nemá se celkem za co mstít. Tak výrostek urazí hlavu soše, protože socha přesahuje urážlivě jeho lidskou míru, a urazí ji s uspokojením, protože každé sebestrvzení přináší člověku uspokojení.

V dopise Helvetiovi napsal Voltaire nádhernou větu: „Nesouhlasím s tím, co říkáte, ale až do smrti budu bránit vaše právo říkat to.“ To je formulace základního etického principu novověké kultury. Kdo se vrací historicky před tuto zásadu, dělá krok z novověku do středověku. Jakékoliv potlačování názorů, ba i násilné potlačování nesprávných názorů směřuje ve svých důsledcích proti pravdě, protože pravdy je možno dosáhnout jen v dialogu

názorů, které jsou rovnoprávné a svobodné. Jákýkoli zásah do svobody myšlenek a slov, at' už technologie i pojmenování takové cenzury je sebediskrétnější, je ve dvacátém století skandálem a pro naši rozbíhající se literaturu okovem.

A také slova socialistická literatura dotud nebudou mít pozitivní smysl, dokud nebudou znamenat podobné osvobozující překročení. Jenomže u nás je pořád větší ctností strážít hranice než je překračovat.

Nemám rád, když se dělá rovnítka mezi „fašismus“ a „stalinismus“. Fašismus založený na otevřeném antihumanismu vytvořil situaci morálně celkem jednoduchou; ponechal principy a ctnosti nedotčeny, poněvadž vystoupil jako jejich antiteze. Stalinismus byl však dědicem velkého humanitního hnutí, které i uvnitř stalinské nemoci zachovalo mnoho původních postojů, myšlenek, hesel, slov a snů. Vidět, jak se takové humanitní hnutí před očima zvrací v cosi opačného a strhuje s sebou všechnu lidskou ctnost, jak mění lásku k lidstvu v krutost k lidem, lásku k pravdě v denunciaci atd. atd., to otvírá neuvěřitelné pohledy na samu podstatu lidských hodnot a ctností.

„Uznáno jest hlasem všeobecným,“ napsal Palacký, „že to byli spisovatelé čeští, co nedali národu zahynout, ale vzkřísili jej zase a vytknuli jeho snahám cíle ušlechtilé.“ Spisovatelé čeští mají odpovědnost za samo bytí svého národa a mají ji dodnes, protože od úrovně českého písemnictví, od jeho velikosti či malosti, odvahy či zbabělosti, provinciálnosti či všelidskosti, závisí do značné míry odpověď na životní otázku národa: Stojí jeho existence vůbec za to? Stojí za to existence jeho jazyka? Ony nejzákladnější otázky položené do základů novodobého bytí tohoto národa čekají stále ještě na své definitivní zodpovězení. Proto každý, kdo svou bigotností, vandalismem, nekulturností, nesvobodomyšlností podráží nohy nastávšimu kulturnímu rozvoji, podráží nohy samému bytí tohoto národa.“⁹

Ve chvíli, kdy Kundera ve svém projevu hovořil o nesamozřejmosti národa, o vlastencích a o českém obrození jako o věci nesamozřejmé a plné otázek, které si dokázali položit jen ti nejuvědomělejší vlastenci, domnívám se, že právě tehdy jsem opravdu pochopila podstatu připomínek, ze kterých vycházejí Kunderovi kritici.

⁹ IV. sjezd Svazu československých spisovatelů: Protokol. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1968, s. 22-28.

Podmínkou tohoto pochopení bylo absolutně objektivní nahlížení zbavené emocí. Každému člověku je od útlého věku nějak automaticky vrozena hrdost za svůj národ, touha po tom, aby ve světě znělo jeho jméno zvučně a aby byl symbolem prosperity a kulturní vzdělanosti. Tyto zakořeněné pocity nám neumožňují představit si chvíli, kdy bychom uznali, že více by prospělo národu jakožto lidem, kdyby se přestal hnát za svojí autonomií a přidal se k silnějšímu, již zavedenému státu. Jedna věc je zřejmá, čeští obrozenci se rozhodli bojovat za český národ. Kundera vždy zvažuje všechna fakta s náležitým odstupem. Toto se, dle mého názoru, stává důvodem, proč je cílem kritiky. Dokážu si představit, že ti, kteří tento postup zbavující se emocionality, která je vázána k prvnímu oficiálnímu statutu, jenž nám byl dán, nedokážou nejen pochopit, ale i vůbec připustit, mohou vyvodit jediný závěr - Kundera není opravdový vlastenec. Domnívám se, že Kunderovo vnímání státních hranic se neřídí zeměpisnými parametry. Vnímá národ a skutečnost, jak silný se zdá být ve svých morálních postojích. Jak moc stojí za to, aby byl zachován. Vzpomínám si v tuto chvíli na hodiny vlastivědy na základní škole. Když nás kdysi učili o obrozencích, vstúpila se mi myšlenka, že oni stojí z velké části za tím, že dnes žijeme v takovém zřízení, ve kterém žijeme. Byla jsem na ně pyšná. Byly to však moje emoce a pocity? Nebyl to jen automatický reflex, který se v nás po narození pěstuje? Nenapadlo mne v tu chvíli, že možná, kdyby tito lidé víc zvážili svá rozhodnutí, mluvili bychom dnes německy, ale možná, alespoň po stránce ekonomické, byli bychom součástí silnějšího a stabilnějšího celku. Ale pokud by se rozhodli jinak, nezměnilo by to nevratně koloběh dějin? Co by se stalo s českým národem, měl by se lépe, nebo by to byla jeho zkáza? Tyto otázky zůstanou bez odpovědi. Obrozenci nemohli tušit nic z toho, co bude český národ v dějinách provázet. Byla na nich obrovská zodpovědnost a my dnes nemáme právo soudit jejich rozhodnutí, avšak umění zamyslet se nad tímto, pouze dějinami ustanoveným jako samozřejmým faktem, který znamenal tolik v životě každého, kdo si říká Čech, nezaslouží si kritiku, ale uznání. Může se jednat o vlastenectví nebo o definici vandala, Kundera vždy dokáže přinést nevšední náhled na věc. Hledá pravdu, nebo alespoň se k ní snaží dalším a jiným výkladem již nadefinované věci dojít. Ona „Pravda“ je přeci průřezem všech pravd. Je víc než zajímavé takto se zamýšlet. V každém případě to, co bylo v tomto projevu řečeno, není aktuální pouze pro dobu již uplynulou. Ve Voltairově větě je nádherně řečena pravda platící pro všechnu existenci. Myšlenky takto vyjádřené měly by se tesat do kamene. Kunderovo poselství, které se pokoušel a pokouší předat, sahá svou aktuálností snad do každé epochy existence člověka.

5 Kundera jako esejist

V této kapitole se pokusím analyzovat některé z Kunderových esejů, které již stačily vyjít v českém překladu. Eseje Milana Kundery jsou díly mimořádně složitými. Jejich analýza je o to složitější, protože při snaze vybrat z takto ucelených myšlenkových pochodů nejdůležitější pasáže a obsáhnout jejich jádro, existuje zcela reálné nebezpečí, že jedna myšlenka není schopna fungovat bez další, navazující. I přes tento fakt se nyní pokusím toto jádro Kunderových esejů vystihnout. Nenapadá mě vhodnější způsob, jak lépe (a v krátkosti) přiblížit tyto eseje, než nechat je promluvit skrze (dle mého názoru) stěžejní body těchto úvah, které se pokusím okomentovat. V této kapitole se tedy budu zabývat sbírkami esejů: „Zneuznávané dědictví Cervantesovo“, „Nehovejte se tu jako doma, příteli“, „Kastrující stín svatého Garty“, a nakonec „Můj Janáček“. Vynechána bude pouze Kunderova teoretická práce Umění románu - Cesta Vladislava Vančury za velkou epikou, která svým teoretizujícím stylem vypracování neumožňuje dostačující obsahové shrnutí.

Tři z nich, tedy „Kastrující stín svatého Garty“, „Nehovejte se tu jako doma, příteli“ a „Můj Janáček“, jsou tematicky více či méně propojeny. Profilují v nich jména Kafky, Janáčka a je zde často zmiňována problematika autorství. Kniha esejů „Zneuznávané dědictví Cervantesovo“ směřuje více k samotnému románu, dochází až k problematice terminálních paradoxů.

5.1 Kastrující stín svatého Garty

Tato kniha obsahuje celkem 72 stran a najdeme v ní eseje „Kastrující stín svatého Garty“ a esej „Překlad jedné věty“. Jako doplněk a epilog zde nalezneme: „Umění věrnosti“ a „Hranice nepravděpodobného už není střežena“. Tato kniha je jakousi obhajobou Franze Kafky. Kundera uvádí pojem kaskologie a vysvětluje nedorozumění a ublížení, která byla na Kafkovi spáchána. Zabývá se také problematikou překladu

a otázkou intimity a práva na soukromí. Tato kniha má jednoznačně mnoho společného s knihou „Nechovejte se tu jako doma, příteli“.

5.1.1 Kastrující stín svatého Garty

V poznámce autora k této knize je uvedena informace, že tento esej poprvé vyšel roce 1991, a to ve francouzštině. Byl otištěn v časopisu „L'infinity“. Zároveň je druhou částí knihy „Les testaments trahis“ (Zrazené testamenty), kterou vydalo nakladatelství Gallimard 1993. Kunderův český překlad vychází poprvé v roce 2001 v časopise Host.¹⁰

Nyní se pokusím, pomocí několika pasáží, přiblížit jádro této eseje.

„Brod byl oslňující intelektuál mimořádné energie; velkomyslný člověk ochotný být se pro jiné; jeho oddanost Kafkovi byla upřímná a nesobecká. Smůla tkvěla pouze v jeho umělecké orientaci: muž idejí, Brod věděl málo o tom, co je vášeň formy; jeho romány (napsal jich kolem dvaceti) jsou smutně konvenční, a hlavně: nerozuměl modernímu umění.“¹¹

„Jenomže člověk píšící špatné verše se stane nebezpečný ve chvíli, kdy začne vydávat dílo svého přítele básníka. Představme si, že by nejvlivnější Picassův vykladač byl malíř, který nestačil porozumět ani impresionistům. Co by řekl o Picassových obrazech? Asi totéž, co Brod o Kafkových románech: že popisují „strašlivé tresty určené těm, co nejdou správnou cestou.“¹²

„Max Brod vytvořil obraz Kafky i jeho díla; tím založil kafkologii.“¹³

„Vzpomínám si na rozhovor s Garcíou Márquezem, který mi před dvaceti lety řekl: „Jen díky Kafkovi jsem pochopil, že je možno psát jinak.“ Jinak, to znamená: psát a

¹⁰ KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 32. ISBN 80-7108-274-0.

¹¹ KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 14. ISBN 80-7108-274-0.

¹² KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 15. ISBN 80-7108-274-0.

¹³ KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 15. ISBN 80-7108-274-0.

překračovat hranici pravděpodobného. Ne proto, abychom unikli skutečnému světu (na způsob romantiku), ale abychom ho tak lépe postihli.“¹⁴

Jak už jsem ve slovech hodnotících tuto knihu předeslala, prvotním cílem této eseje obhajoba Franze Kafky. V onom rozhovoru s Garcíou Marquézem se zračí pravda, která platí nejen pro Kafku. Každý člověk, který se rozhodne překročit hranici pravděpodobného, jistý reformátor a průlomový člověk, každý takový by zasluhoval obhajobu. Změna je spojena s vlnou nevěle a nepochopení. U některých šťastlivců odpluje tento příval na vlnách času, se kterými přijde obdiv, někteří potřebují obhajoby, aby byli doceněni a někteří, ti méně šťastní, se obdivu a uznání nedočkají nikdy.

5.1.2 Překlad jedné věty

Jak autor uvádí, tento esej byl nejprve vydán ve francouzštině, v originále „Une phrase“. Prvotně byl myšlen jako poznámka pro esej „Kastrující stín svatého Garty“, avšak text svým rozsahem nakonec mnohonásobně tento zpočátku míněný obsah přesáhl. Francouzsky byl publikován v časopise „L’Infiniti“, a to roku 1991. Stal se čtvrtou částí knihy „Les testaments trahis“. V Kunderově českém podání vychází v této knize esejů poprvé.¹⁵

Tento esej se i bez citací dá shrnout poměrně snadněji, než všechny ostatní. Na příkladu jedné věty z Kafkova díla „Zámek“, demonstruje problematiku překladu děl. Uvědomuje si jejich rozdílnost a snaží se jít po stopách těchto odchylek. Zároveň zde můžeme pochopit jeho postoj k překladům svých vlastních děl. Kundera shrnuje tento esej slovy: „*Překlad není technický výkon, žádný stroj nebude nikdy moci překládat literaturu. Překlad je umění. Docela zvláštní umění: umění věrnosti.*“¹⁶ Pod tímto názvem je uveřejněna třetí část této knihy esejů.

¹⁴ KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 31. ISBN 80-7108-274-0.

¹⁵ KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 31. ISBN 80-7108-274-0.

¹⁶ KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 58. ISBN 80-7108-274-0.

5.1.3 Jako doplněk: Umění věrnosti

Tento článek byl zveřejněn roku 1994 v časopise „Le Monde“. Pod tímto názvem (L'art de la fidélité) zde slouží jako doplněk k „Překladu jedné věty“.¹⁷

Tento esej lze, dle mého názoru, vystihnout jedinou krásnou větou z něj:

„Říká se: překlad je jako žena; buď věrný, nebo krásný. Neznám hloupější větu. Neboť překlad je krásný, jen když je věrný.“¹⁸

Tento krátký článek si nese své poselství. Když v posledních řádcích Milan Kundera shrnuje situaci kolem nakladatelství, tedy nucené cenzuře a úpravách směřujících k jedinému cíli, a to zavděčit se co nejvíce dnešní konzumní společnosti, přijde mi naprosto neskutečné, že tento trend se může uskutečňovat i zde. Síla literatury je právě v jedinečnosti a ve skutečnosti, že každé dílo si musí najít svého čtenáře, pro kterého se stane dílem výjimečným. Je pro mě nepředstavitelné, aby životní filosofii velikánů, která je natolik hloubavá a složitá, sdílelo v její jednoduché interpretaci devadesát procent populace. A v této omezené davovosti nelze vidět nic jiného, než cestu, kterou se nevratně oddalujeme právě zmiňovanému umění věrnosti.

5.1.4 Jako epilog: Hranice nepravděpodobného už není střežena

K tomuto epilogu přidává Milan Kundera poznámku, kterou si zde, kvůli její vypovídající hodnotě, dovolím uveřejnit v originálním znění autora:

„Věnoval jsem Kafkovým románům dosti úvah roztroušených ve svých třech esejistických knihách; mluvím tam hlavně o jejich odhalujícím pohledu na moderní svět: na

¹⁷ KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 58. ISBN 80-7108-274-0.

¹⁸ KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 62. ISBN 80-7108-274-0.

*proces kulpabilizace člověka, na smrt lidského soukromí, na existenciální důsledky byrokratizace atd. Oba eseje, z nichž se skládá tato malá knížka, Kastrující stín svatého Garty a Překlad jedné věty, se týkají spíš toho, co bych nazval Kafkovou estetickou revolucí. Proto jsem jako epilog zařadil na konec ještě jednu úvahu zaměřenou k tomuto tématu: krátkou kapitolu z poslední esejistické knihy z roku 2005, Le rideau (Opona). Jejimi slovy ať knížka končí.*¹⁹

Kundera vyslovuje myšlenku, že Kafka byl tím, kdo překročil hranice nepravděpodobného. Znovu tak upozorňuje na to, jak moc zůstal nedoceněný jeho přínos pro svět románu.

Obě knihy esejů, tedy „Nechovejte se tu jako doma, příteli“, spolu s „Kastrující stín svatého Garty“, v sobě soustřeďují obdobné myšlenky. Mým subjektivním poznatkem je, že jelikož se toto uvažování týká konkrétních osob, je čtení a hlavně pochopení těchto esejů podstatně snazší.

5.2 Zneuznávané dědictví Cervantesovo

Tato kniha, obsahující 48 stran, se skládá z dvou esejů: „Zneuznávané dědictví Cervantesovo“ a „Jeruzalémský projev: Román a Evropa“.

5.2.1 Zneuznávané dědictví Cervantesovo

Tento esej byl uveřejněn v roce 1983 v „Le Nouvel Observateur“ pod názvem „Et si le roman nous abandonne?“ (A co když nás román opustí?). Pod definitivním názvem „L'héritage décrié de Cervantes“ nakonec tvoří část knihy „L'art dur roman“

¹⁹ KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 71. ISBN 80-7108-274-0.

vydané v roce 1968, která byla vydána v nakladatelství Gallimard. Tento esej vychází v Kunderově českém překladu roku 2001 v časopise Host.²⁰

Základním kamenem této Kunderovy eseje je Cervantes a jeho rytíř don Quijote. Na něm staví svoji tezi, že zakladatelem Novověku, jakožto epochy plné kontrastů, není jen Descartes, ale též Cervantes. Spolu s tímto dílem, i jeho hlavním hrdinou, prochází čtenář poutí historií, současností i budoucností evropského románu až k terminálním paradoxům, které jeho cestu podivuhodně zvrásňují.

Nyní tedy několik úryvků z této Kunderovi eseje:

„Chci tím říci toto: Je-li pravda, že filosofové a vědy zapomněly bytí člověka, zdá se mi o to jasnější, že spolu s Cervantesem se narodilo velké evropské umění, které není ničím jiným než právě výzkumem tohoto zapomínaného bytí.“²¹

„Objevit, co jen román může objevit, je jediné raison d’être románu. Román, který neobjeví nějakou dosud nepoznanou píď existence, je nemorální. Poznání je jedinou morálkou románu.“²²

„Člověk si přeje svět, kde by dobro a zlo byly zřetelně rozlišitelné, protože je mu vrozena touha nejprve soudit a pak teprve chápat. V tomto „buď a nebo“ je obsažena celá neschopnost unést relativitu náležející k podstatě lidských věcí, neschopnost pohlédnout do tváře prázdnu, které zůstalo po nejvyšším Soudci. Kvůli této neschopnosti je moudrost románu (moudrost nejistoty), tak těžká k pochopení.“²³

„Cesta románu se rýsuje jako paralelní historie Novověku. Jestliže se ohlédnu, abych ji obsáhl pohledem, objeví se mi podivně krátká a uzavřená. Není to don Quijote sám, kdo se po třech staletích cestování vrací do vsi převlečen za zeměměřiče? Odešel kdysi, aby si volil svá dobrodružství, a nyní, v této vsi pod zámkem, už žádnou volbu nemá, dobrodružství je mu přiděleno: mizerný spor s úřadem kvůli omylu v jeho papírech. Co se to tedy po třech staletích stalo s dobrodružstvím, s tímto prvním velkým tématem románu?

²⁰ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 71. ISBN 978-80-7108-258-3.

²¹ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 11. ISBN 978-80-7108-258-3.

²² KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 12. ISBN 978-80-7108-258-3.

²³ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 14-15. ISBN 978-80-7108-258-3.

*Proměnilo se ve svou parodii? Co to znamená? Že se cesta románu uzavírá v paradoxu?*²⁴

*„V románech Kafky, Haška, Musila, Brocha monstrum přichází z vnějšku a nazývá se Dějiny; ty se již dávno nepodobají vlaku dobrodruhů; jsou neosobní, nezvládnutelné, nesrozumitelné - a nikdo jim neunikne. To je chvíle (po konci války v roce 1918), kdy plejáda velkých střeoevropských romanopisců zakusí, uvědomí si a popíše terminální paradoxy Novověku.“*²⁵

*„To znamená: svět založený na jedné jediné Pravdě a mnohoznačný, relativní svět románu jsou uhněteny každý z hmoty naprosto jiné. Totalitní Pravda vylučuje relativitu, pochybu, tázání a nemůže se nikdy smířit s tím, co bych nazval duchem románu.“*²⁶

*„Člověk se nachází ve skutečném víru redukce, kde je „svět života“, o němž mluvil Husserl, se osudně zatemňuje a bytí se propadá do zapomnění. Ale jestliže raison d'etre románu spočívá v tom udržovat „svět života“ pod ustavičným osvětlením a chránit nás před „zapomněním bytí“, není existence románu dnes ještě důležitější než kdy jindy?“*²⁷

*„Domnívám se jen vědět, že román už nemůže žít v míru s duchem naší doby: chce-li ještě objevovat, co není objeveno, chce-li ještě „pokročit“ dál jakožto román, může to dělat jen navzdory a proti pokroku světa.“*²⁸

Stojíme před úvahou o románu, nebo o životě? Díky Kunderově schopnosti propojovat reálné a běžné s filosofickým a nevšedním možná pak v jednom okamžiku přemýšlíme o románu a v dalším momentu, spolu s další asociační myšlenkou, stojíme před úvahou, ve které se román stává součástí života, nebo snad život románem? Ve chvíli, kdy se don Quijote stává, ba i na okamžik a absurdně, obyčejným zeměměřičem, který řeší spor s úřady, dostává se na úroveň čtenáře, kterého postihuje dnešní doba naprosto

²⁴ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 17. ISBN 978-80-7108-258-3.

²⁵ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 20. ISBN 978-80-7108-258-3.

²⁶ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 23. ISBN 978-80-7108-258-3.

²⁷ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 28. ISBN 978-80-7108-258-3.

²⁸ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 30. ISBN 978-80-7108-258-3.

samozřejmě a bez možnosti výběru. Román se jeví jako deník, deník lidstva. Má jedinečnou schopnost reflektovat dobu takovou, jaká byla. Není v něm potřeba přesného data, a přesto pro toho, kdo umí hledat, má větší výpovědní hodnotu, nežli kronika, ač plná striktně daných údajů. Román mapuje naši cestu bytím (a nebytím) lidstva a přítomnost terminálních paradoxů jen dokazuje skutečnost, kterou si zatím tak málo lidí dokáže připustit. Lidstvo se neomylně řítí do propasti, kterou si kopeme sami. Prohlubuje se tak rychle, jak my sami ztrácíme ponětí o tom, co život skutečně znamená, co znamená žít. Don Quijote toužil po dobrodružství. Kdyby se mohl dostat do dnešního obrazu světa, byl by raději vůbec nevykročil. Zkusme si nyní představit, do které doby bychom se mohli dostat my, aby nám vzali naše ideály? A dokud budou existovat lidé, kteří na tuto otázku odpoví, že ekonomická situace nám dovolí mít se lépe, do té doby se naše jáma bude nepřetržitě prohlubovat. Máme vůbec nějaké ideály? Má ještě román z čeho existovat? Román není jen kniha nebo příběh, román jsme my. Román v Kunderově pojetí má větší význam, než si většina lidí (čtenářů) dokáže představit.

5.2.2 Jeruzalémský projev: Román a Evropa

Kunderův proslov při přijímání ocenění v Jeruzalémě je druhou částí této knihy. Esej je podstatně kratší, než „Zneuznávané dědictví Cervantesovo“, avšak nikoli méně nabitý úvahami a myšlenkami, jejichž jádro se zde v krátkosti budu snažit vystihnout.

Předkládám nyní několik mnou vybraných citací z této knihy:

„S dojetím přijímám dnes cenu, která nese jméno Jeruzaléma a s ním otisk tohoto velkého kosmopolitismu. Přijímám ji jako romanopisec. Zdůrazňuji: romanopisec, nikoli jako spisovatel. Romanopisec je ten, kdo, jak říkal Flaubert, chce zmizet za svým dílem.“²⁹

„Všichni praví romanopisci naslouchají této moudrosti románu, což nám může vysvětlit, proč jsou velké romány vždycky o něco inteligentnější než jejich autoři. Romanopisci, kteří jsou inteligentnější než jejich díla, by měli změnit povolání. Ale co je tato moudrost, co je román? Existuje nádherné židovské úsloví: Člověk myslí, Bůh se

²⁹ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 35. ISBN 978-80-7108-258-3.

směje. Líbí se mi představovat si, že umění románu přišlo na svět jako ozvěna božího smíchu.“³⁰

„Ježto nikdy neslyšeli boží smích, jsou agelastové přesvědčeni, že pravda je jasná, že všichni si musí myslit totéž a že oni sami jsou přesně těmi, jimiž si myslí, že jsou. Jenomže právě tím, že ztratí jistotu pravdy a jednomyslný souhlas jiných, člověk se stane individuem. Román je imaginární ráj individuí.“³¹

„Racionalismus osmnáctého století spočívá ve slavné větě Leibnizově: nihil est sine ratione. Nic z toho, co je, není bez důvodu. Věda, podnícena tímto přesvědčením, zkoumá s posedlostí proč všech věcí, takže všechno, co je, se jeví vysvětlitelné a vypočitatelné. Člověk, který chce, aby jeho život měl smysl, zřiká se každého gesta, které by nemělo svůj důvod a svůj cíl. Všechny biografie jsou tak napsány. Život pak vypadá jako zářivá dráha příčin a následků, troskotání a úspěchů, a člověk, který upírá křečovité pohled na kauzální zřetězení svých činu, zrychluje tak ještě svůj bláznivý běh ke smrti.“³²

„Devatenácté století vynalezlo lokomotivu a Hegel si byl jist, že postihl sama ducha světových dějin. Flaubert je objevitelem hlouposti. A troufnu si říci, že je to největší objev jeho století, tak pyšného na svůj rozum.“³³

„Flaubertův pohled je pro budoucnost světa důležitější než nejpřevratnější myšlenky Marxe či Freuda. Neboť je možno představit si budoucnost bez třídního boje nebo bez psychoanalýzy, nikoli však bez nezadržitelného vzestupu přejatých myšlenek, které vepsány do computerů, propagovány masovými médii, mohou se stát brzy silou, která rozdrťí veškeré originální a individuální myšlení, a udusí taky samu podstatu evropské kultury Novověku.“³⁴

³⁰ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 36-37. ISBN 978-80-7108-258-3.

³¹ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 38. ISBN 978-80-7108-258-3.

³² KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 41. ISBN 978-80-7108-258-3.

³³ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 42. ISBN 978-80-7108-258-3.

³⁴ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 42. ISBN 978-80-7108-258-3.

„Kdo se chce líbit, musí potvrzovat to, co svět chce slyšet, být tedy ve službách přejatých myšlenek. Kýč, to je hloupost přejatých myšlenek přeložená do řeči krásy a citů.“³⁵

„Agelastové, nemyšlení přejatých myšlenek, kýč, to je jeden a týž trojhlavý nepřítel umění, které se zrodilo jako ozvěna božího smíchu a které umělo vytvořit ten fascinující imaginární prostor, kde nikdo není majitelem pravdy a každý má právo být pochopen.“³⁶

Několik řádek z tohoto Kunderova projevu se dotklo mého životního kréda. Od útlého věku se události, které můj život protnuly, snažím přisuzovat právě zmiňovanému úsloví: vše, co se nám v životě děje, má svůj důvod, a to i v případě, že ho možná nebudeme nikdy schopni pochopit. Nikdy jsem tyto myšlenky nepřenášela do sféry vědecké, nebo snad kariérní. Souhlasím s tvrzením, že člověk, který si tvrdošijně míří za svým domnělým posláním, může přehlédnout nebo ignorovat skutečnosti, díky nimž by jeho život mohl být bohatší, myslím tím hlavně stránku emoční. Zde není co k popření, to je smutná realita tohoto uspěchaného světa. Nesouhlasím však s myšlenkou, že by toto šlo vyvozovat právě z úsloví výše zmiňovaného. Jestliže někdo nabádá člověka honit se za svým domnělým posláním, není to vědomí, že za každým činem by měl stát důvod *proč*. Je to obraz světa, ve kterém vládne otupělost lidí k opravdovým hodnotám. Na druhou stranu je však dobré zhodnotit skutečnost, že ucelený životopis člověka, který si uvědomuje podstatu bytí, je jen prostředkem k udržení si jisté úrovně existence ve světě, ve kterém fakt, že jsme emočně plni a schopni vnímat svět i z jiného (chci se vyvarovat slova správného) pohledu, nám nezajistí přežití. A možná teď dělám stejné závěry, jako kdysi Havel, kterého následně Kundera svojí odezvou na jeho kritiku smetl se stolu. Možná jen vkládám subjektivní a intenzivní emoce někam, kde vyvstalo pouhé konstatování, které svojí důležitostí nepřevyšuje žádné jiné, vedle něhož se nachází. Ať je toto jakkoli, není to důležité, existuje přece sta relativních pravd, co však obdivuji, mimo jiné, na Kunderovi? Skutečnost, že ve mně dokáže vyvolat téměř v každé straně jeho textu odezvu a zamyšlení, více, či méně bouřlivé.

³⁵ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 44. ISBN 978-80-7108-258-3.

³⁶ KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2005, s. 45. ISBN 978-80-7108-258-3.

5.3 Nechovte se tu jako doma, přáteli

Tato kniha, která má celkem 80 stran, obsahuje dva eseje. První s názvem „Kdo je to romanopisec“, druhý s názvem „Nechovte se tu jako doma, přáteli“. V první části Kundera upozorňuje, mimo jiné, na problematiku autorství. V další esejí se již podrobněji věnuje Kafkovi, na kterém demonstruje dopady nepochopení pravého smyslu nejen autorství, ale také filosofie života; života člověka jako autora a zároveň jako obyčejného smrtelníka. Nyní uvedu několik pasáží z těchto esejí.

5.3.1 Kdo je to romanopisec

Milan Kundera tento text počeštil v roce 2004, aby mohl následně vyjít v brněnském časopise Host. Pod názvem „Qu'est-ce qu'un romancier“ se stal tento esej čtvrtou částí knihy esejů „Le rideau“ (Opona).³⁷

„S kým srovnat romanopisce? S lyrickým básníkem.“

„Už dávno jsem pochopil mládí jako lyrický věk, čímž míním věk, kdy člověk soustředěný téměř výhradně na sebe sama je neschopen vidět, pochopit a pronikavě soudit okolní svět. Vyjdeme-li z této hypotézy (která je jistě schematická, ale jako schéma mi připadá správná), přechod z nedospělosti do dospělosti spočívá v překonání lyrického postoje.“³⁸

„Když si představuju zrod romanopisce v podobě exemplárního příběhu „mýtu“, vidím ten zrod jako příběh konverze. Šavel se stane Pavlem; romanopisec se rodí na ruinách svého lyrického světa.“³⁹

³⁷ KUNDERA, Milan. *Nechovte se tu jako doma, přáteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 25. ISBN 978-80-7108-279-8.

³⁸ KUNDERA, Milan. *Nechovte se tu jako doma, přáteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 10-11. ISBN 978-80-7108-279-8.

³⁹ KUNDERA, Milan. *Nechovte se tu jako doma, přáteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 11. ISBN 978-80-7108-279-8.

„Sláva umělců je nejobludnější ze všech, protože do sebe zahrnuje myšlenku nesmrtelnosti. A to je d'ábelská past, protože groteskně megalomanská pretence přežít vlastní smrt je neoddělitelně svázána s poctivostí umělce.“⁴⁰

„Půjdu ještě dál: dílo je, co romanopisec uzná za hodnotu ve chvíli bilancování. Neboť život je krátký, četba je dlouhá a literatura se sebevraždí svou zešílejší plodivostí. Počínaje sám sebou, každý romanopisec by měl vyřadit všechno, co je druhořadé, hlásat pro sebe i pro jiné morálku podstatného!“⁴¹

„Zrod umění románu byl spojen se vznikem vědomí autorského práva a s jeho vášnivou obhajobou. Romanopisec a jeho dílo jsou „jedno a totéž“; autor je jediný pán svého díla; on je své dílo. Jenomže pak umění románu, dědictví Cervantesovo, tu už nebude.“⁴²

Tento esej je velmi čtivý, Kundera jej specifikuje rychlým rytmem, což mi přijde velmi trefné. Je rozdělen do několika malých kapitol, které se dohromady pokouší dát odpověď právě na otázku: Kdo je to romanopisec?

5.3.2 Nechovte se tu jako doma, přáteli

Tento text se stal devátou částí Kunderovy knihy „Les testaments trahis“, kterou vydalo roku 1993 nakladatelství Gallimard. V Kunderově českém překladu vychází v roce 2005 v brněnském časopise Host.⁴³

⁴⁰ KUNDERA, Milan. *Nechovte se tu jako doma, přáteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 17. ISBN 978-80-7108-279-8.

⁴¹ KUNDERA, Milan. *Nechovte se tu jako doma, přáteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 21. ISBN 978-80-7108-279-8.

⁴² KUNDERA, Milan. *Nechovte se tu jako doma, přáteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 26. ISBN 978-80-7108-279-8.

⁴³ KUNDERA, Milan. *Nechovte se tu jako doma, přáteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 79. ISBN 978-80-7108-279-8.

Vybrané úryvky z tohoto eseje:

„Záhadný Brod. Miloval Janáčka; žádná postranní myšlenka ho nevedla, jen smysl pro spravedlnost; miloval ho pro to podstatné, pro jeho umění. Ale nikdy to umění nepochopil. Nikdy nedojdu na konec Brodova tajemství. A Kafka? Co ten si o Brodovi myslel?“⁴⁴

„Brod rozuměl kubismu stejně málo, jako rozuměl Kafkovi a Janáčkově. Dělal všechno, aby je vysvobodil z jejich společenské izolace, a stvrzoval přitom jejich izolaci estetickou. Neboť jeho oddanost znamenala: i ten, kdo je nejvíc miloval, a byl tedy předurčen je chápat, byl vzdálen jejich umění.“⁴⁵

„Může se přece stát, že ve chvíli bilancování autor zjistí, že nemá rád své knihy. A že tedy nechce nechat za sebou ten pochmurný pomník své porážky. Já vím, já vím, namítnete, že se mýlí, že podlehl patologické depresi, ale vaše rozohnění nemá žádnou váhu. Jen on je doma ve svém díle a ne vy, příteli!“⁴⁶

Když jsem odešel z onoho Československa prošpikovaného mikrofony do Francie, uviděl jsem na obálce jednoho obrázkového magazínu velikou fotografii Jacquesa Brely; zakrýval si tvář, pronásledován fotografy před nemocnicí, kde léčil svou již velmi pokročilou rakovinu, kterou tajil. A náhle jsem měl pocit, že tu potkávám to stejné zlo, před kterým jsem uprchl ze své země; rozhlasové zveřejnění Procházkových soukromých rozhovorů a fotografie umírajícího zpěváka, který si zakrývá tvář, se mi zdály patřit ke stejnému světu; řekl jsem si, že zveřejňování intimity druhého člověka, od chvíle kdy se stane zvykem a právem, nám dává vstoupit do epochy, kdy je ve hře přežití či zmizení individua.“⁴⁷

„A přece, i když byl Sainte-Beuve „obklopen všemi dostupnými informacemi“, nedokázal objevit žádného z velkých autorů svého století, ani Balzaca, ani Stendhala, ani Flauberta, ani Baudelaira; tím, že se upřel na jejich život, minul fatálně jejich dílo,

⁴⁴ KUNDERA, Milan. *Nechovejte se tu jako doma, příteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 44-45. ISBN 978-80-7108-279-8.

⁴⁵ KUNDERA, Milan. *Nechovejte se tu jako doma, příteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 45. ISBN 978-80-7108-279-8.

⁴⁶ KUNDERA, Milan. *Nechovejte se tu jako doma, příteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 46. ISBN 978-80-7108-279-8.

⁴⁷ KUNDERA, Milan. *Nechovejte se tu jako doma, příteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 55. ISBN 978-80-7108-279-8.

protože, říká Proust, „kniha je produktem jiného já než toho, které vychází najevo v našich zvyklostech, ve společnosti, v našich neřestech“; „spisovatelské já se vyjevuje jenom v knihách.“⁴⁸

„Dokonalá jednota mezi zážitkem a literárním výrazem.“ Což je jen varianta Sainte-Beuvova hesla: „Literatura je neoddělitelná od svého autora.“ Což připomene heslo: Jednota života a díla.⁴⁹

„Jestliže umělecké dílo vzešlo z individua a jeho jedinečnosti, je logické, že toto jedinečné individuum, autor, má nad tím, co celé vzešlo z něho, všechna práva.“⁵⁰

„Aby bylo autorské právo uzákoněno, bylo nejdřív zapotřebí určitého stavu mysli ochotného respektovat autora. Zdá se mi, že ten stav mysli, který se pomalu utvářel během staletí, je dnes na odchodu. Jak by bylo jinak možné doprovázet reklamu na toaletní papír taktý z Brahmsovy symfonie? Anebo vydávat zkrácené verze Stendhalových románů a sklízet pochvalu? Kdyby stav mysli respektující autora ještě existoval, lidé by se přece nejdřív ptali: Souhlasil by Brahms? Nezlobil by se Stendhal?“⁵¹

Tato kniha esejů mi v mnohém přiblížila Kunderovy postoje, které jsou, podotýkám pouze povrchově, všeobecně známé. Četla jsem v tisku příspěvky, které se týkaly právě těchto témat. Lze narazit na články různě vystihující jeho osobnost. Jen málokdy jsou k nalezení skutečně autentické rozhovory, kterých byl Kundera účastníkem. Toto je informace, která se objevuje celkem často: Milan Kundera rozhovory neposkytuje. Milan Kundera nechce, aby jeho díla byla překládána. Kdyby člověk vycházel pouze z informací, které vstřebá z tisku, pak je možné, že se mu bude zdát Kundera jako onen arogantní skeptický intelektuál, který píše více méně pro sebe a na čtenáři jako na příjemci mu nijak zvlášť nezáleží. Když hovoří v tomto eseji o slávě, dává jasně ve známost, že jeho život nemá nic co dočinění s jeho dílem. Jsou to dvě neprávem spojované věci, které právě tímto

⁴⁸ KUNDERA, Milan. *Nechovejte se tu jako doma, příteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 62-63. ISBN 978-80-7108-279-8.

⁴⁹ KUNDERA, Milan. *Nechovejte se tu jako doma, příteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 66-67. ISBN 978-80-7108-279-8.

⁵⁰ KUNDERA, Milan. *Nechovejte se tu jako doma, příteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 68. ISBN 978-80-7108-279-8.

⁵¹ KUNDERA, Milan. *Nechovejte se tu jako doma, příteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, s. 70. ISBN 978-80-7108-279-8.

(mylným nezájmem) chrání před propojením. Čím více čtu jeho myšlenky, říkám si v duchu, že je to velmi moudré rozhodnutí. Pokud autor nechce dovolit, aby jeho tvorba byla spojována, i když neoprávněně, s jeho soukromým životem, není jiná cesta. Kolik z těch, kteří si přečtou se zájmem jeho román a začnou jej vykládat ve spojitosti s osobou autora, by si následně přečetli i esej, který by byl vytvořen jako obhajoba a zároveň návod interpretace tohoto díla? Mizivé procento z nich. Při čtení těchto řádků, vlastně nejen těchto řádků, s každým dalším esejem si jen utvrzuji názor na jeho složitou osobnost. Čím dál víc se mi zdá jeho jednání pochopitelné. Nejen pochopitelné, obdivuji jeho nekompromisní přístup k okolí i k sobě samotnému. Když hovoří o právu autora na vlastní dílo, zdá se mi víc než samozřejmé, že z konečného souborného vydání Směsných lásek vyškrtl tři povídky. Ať už to bylo z důvodu nám známého nebo nikoli, čtenář, který je jeho obdivovatelem, musí pokorně sklonit hlavu a spoléhat se na moudrost toho, jenž dílo, které obdivujeme, stvořil.

5.4 Můj Janáček

Tato kniha esejů se skládá ze tří textů, které mají společného jmenovatele - Janáček. Jak vyplývá už z názvu této publikace, jedná se o obhajobu Janáčkovy osoby a hlavně díla, které, podobně jako u Franze Kafky, nebylo doceněno tak, jak by si zasluhovalo. Najdeme zde eseje: „Hledání přítomného času“, „Liška Bystrouška, drásavá idyla“ a závěrem rozhovor s Tomášem Sedláčkem, který je prezentován pod názvem Nepravděpodobný osud. Tato publikace obsahuje celkem 80 stran a je jako všechny předchozí eseje („Zneuznávané dědictví Cervantesovo“, „Nechovejte se tu jako doma, příteli“, „Kastrující stín svatého Garty“) vydávána nakladatelstvím Atlantis.

5.4.1 Hledání přítomného času

Poznámka autora:

Tento esej byl prvotně publikován v časopise „L'Infinity“ v roce 1991, zároveň je součástí svazku esejů „Les testaments trahis“. V Kunderově počestění vychází v roce 2000 v časopise Host.⁵²

Tento esej začíná rozborem povídky Ernesta Hemingwaye „Hills Like White Elephants“ - Kopce jako bílí sloni. Na této povídce demonstruje problematiku zachycení přítomného okamžiku. Nad tímto paradoxem jsem nikdy moc neuvažovala. Vždy se mi zdál důležitý fakt, že si vzpomínku na určitou událost dokážu vyvolat. Při čtení tohoto eseje jsem si začala zobrazovat události, které v mém životě hrají důležitou roli. Co si vybavím? Nejvíce ze všeho fakt, v co daná situace vyústila. Avšak schopnost vyvolat detaily je ztracena. Je to téměř deprimující, že okamžiky, kterých jsme si vážili pro jejich dokonalou scénérii nebo pro údernost slov tehdy řečených, jsou nevyvratitelně ztraceny neschopností je uchovat. Proto problematika okamžiku. Přesněji jeho konkrétnosti. Jak dostat do uměleckého díla něco, co by mělo vypadat autenticky, avšak co si nikdo vlastně doopravdy nepamatuje?

Od této úvahy se Kundera zvolna dostává k myšlence, která dle mého názoru dokáže pojmut jádro tohoto eseje.

„Janáček je podle mého mínění tvůrcem nejdůležitější operní estetiky epochy moderního umění. Říkám „podle mého mínění“, protože nechci zapírat lásku, kterou k němu chovám. Přesto si nemyslím, že se mýlím, protože Janáčkův čin byl zcela mimořádný: objevil pro operu nový svět, svět prózy.“⁵³

„Janáček šel tedy nejenom proti operní tradici, ale též proti převládající orientaci moderní opery.“⁵⁴

⁵² KUNDERA, Milan. *Můj Janáček*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2004, s. 40. ISBN 80-7108-256-2.

⁵³ KUNDERA, Milan. *Můj Janáček*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2004, s. 21. ISBN 80-7108-256-2.

⁵⁴ KUNDERA, Milan. *Můj Janáček*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2004, s. 23. ISBN 80-7108-256-2.

V tomto působivém vyprávění o díle i osobnosti Janáčka se může čtenář dozvědět o jeho posedlosti zachycovat pomocí not živou mluvu, vyjádřit emoce pomocí hudby, o jeho neustávající snaze uchopit sémantiku melodií a v neposlední řadě o nespravedlivém nepochopení, které provázelo jeho život.

5.4.2 Liška Bystrouška, drásavá idyla

Jak Kundera ve svém doslovu uvádí, tento esej byl poprvé otištěn v květnu 1995 v „Le monde de la musique“, v tomtéž roce v programu pařížské Opery. Roku 2001 jej nakladatelství Archimbauda v Paříži vydává jako samostatnou bibliografii. V českém překladu vychází poprvé právě v této knize esejů.⁵⁵

Pokusím se i tento esej vystihnout krátkou, avšak snad vystihující, částí:

„Elegická nostalgie: vznešené a věčné téma hudby a poezie. Jenomže nostalgie, kterou odhaluje Janáček v Lišce Bystroušce, je daleka divadelních gest lamentujícím nad ztraceným časem. Je strašlivě skutečná a je tam, kde ji nikdo nehledá: v klábosení dvou starých pánů v hospodě; ve smrti ubohého zvířete; v nešťastné lásce učitele klečícího před slunečnicí.“⁵⁶

„To je moudrost starého Janáčka: ví, že směšnost citů nemění nic na jejich opravdovosti.“⁵⁷

V této větě je obsaženo největší bohatství. Nikdy nevzdal svůj boj za opravdovost. Boj, díky kterému byl dlouhou dobu znám jako poražený, avšak pro mnohé se stal již dávno vítězem. Jedním z těch, kteří již tuto pravdu dávno znali, je i Milan Kundera.

⁵⁵ KUNDERA, Milan. *Můj Janáček*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2004, s. 55. ISBN 80-7108-256-2.

⁵⁶ KUNDERA, Milan. *Můj Janáček*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2004, s. 54-55. ISBN 80-7108-256-2.

⁵⁷ KUNDERA, Milan. *Můj Janáček*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2004, s. 48. ISBN 80-7108-256-2.

5.4.3 Nepravděpodobný osud

Tento rozhovor Milana Kundery a Tomáše Sedláčka se uskutečnil ku příležitosti stopadesátých narozenin Leoše Janáčka. Namluven byl v Paříži a na stanici Český rozhlas 3 byl vysílán dne 3. července 2004.⁵⁸

Rozhovor rozvíjí otázku, která, jak říká Kundera, provází Janáčka od samého začátku: „*Je jen zajímavým skladatelem jakéhosi exotického koutu Evropy, anebo jedním z tvůrců moderní světové hudby?*“⁵⁹

Mimo jiné je zde rozvedena otázka Janáčkovy paradoxu, tedy, pokud je Janáček tvůrcem moderního umění, jeho zkázou je, že bylo uznáno ve chvíli, kdy už moderní a přelomové ve své podstatě nebylo. Je zde zdůrazněno, avšak ne příliš osvětleno, která Janáčková díla Kundera shledává veledíly; „Její Pastorkyňa“, „Káťa Kabanová“, „Věc Makropulos“, „Liška Bystrouška“, „Z mrtvého domu“. Znovu se objevuje Hermann Broch, který se svými překlady Janáčkových děl zasloužil o skutečnost, že Janáček vešel ve známost. Brochova osoba tak spojuje oba Kunderovy nedocenené oblíbence - Janáčka i Kafku.

⁵⁸ KUNDERA, Milan. *Můj Janáček*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2004, s. 79. ISBN 80-7108-256-2.

⁵⁹ KUNDERA, Milan. *Můj Janáček*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2004, s. 60. ISBN 80-7108-256-2.

6 Esejistické prvky v prozaickém díle Milana Kundery

Pro analýzu esejistických prvků v Kunderově prozaickém díle jsem si vybrala knihu „Nesnesitelná lehkost bytí“. Toto dílo je dle mého názoru mistrnou ukázkou propojení příběhu o lásce a Kunderovy esejistiky. Autor prokládá celý tento příběh úvahami o životě a nenásilnou formou tak dokáže pozorného čtenáře přivést k zamyšlení nebo dokonce závěrům, ke kterým je zapotřebí opravdová hloubka myšlenky a na které, tím pádem, nitky příběhu propletené „obyčejným“ románem nemohou v takovémto rozsahu dosáhnout.

6.1 Nesnesitelná lehkost bytí

Toto prozaické dílo vyšlo poprvé ve francouzském překladu v roce 1984 u Gallimarda, v českém překladu roku 1985 v kanadském nakladatelství '68 Publishers manželů Škvoreckých, druhým vydáním v nakladatelství Atlantis v Brně roku 2006.

Děj knihy se začíná odehrávat v komunistickém Československu, je úzce spojen s invazí sovětských vojsk roku 1968. Podává svědectví a obraz tehdejší doby, nicméně tato skutečnost nezastíní fakt, že jde o román o lásce a lidských vztazích.

Román je rozdělen na sedm kapitol:

1. Lehkost a tíha, 2. Duše a tělo, 3. Nepochopená slova, 4. Duše a tělo, 5. Lehkost a tíha, 6. Veliký pochod, 7. Kareninův úsměv

První díl knihy „Lehkost a tíha“ nás seznamujeme s Tomášem a Terezou. Tomáš je rozvedený chirurg, rodiny, včetně svého syna, se zřekl. Žije sám, pouze v pravidelné společnosti svých milenek. Na jedné se svých cest se seznamuje s Terezou, která je

servírkou v malém českém městě. Dává jí kontakt a ona za ním přijíždí do Prahy, je nemocná a zůstává u něj přes noc. Sám si není jist, zda chce, aby s ním zůstala, avšak vnitřně tuší, že pro něj znamená víc, než ostatní ženy. Nejprve ji nastěhuje do pronájmu, čím dál častěji však přespává v jeho bytě. Rozvine se mezi nimi zvláštní pevné pouto. Záhy se však začíná projevovat nejpalčivější problém jejich vztahu, a to Tomášova potřeba sexuálního styku s cizími ženami. Tereza začíná žárlit a v noci ji trápí zlé sny týkající se Tomášovy nevěry. Jednou z jeho stálých milenek a zároveň nejlepší přítelkyní je malířka Sabina. Aby zmírnil Terezino trápení, po dvou letech se s ní ožení a koupí jí štěně - Karenina. Píše se rok 1968 a Československo obsazují sovětská vojska. Tomáš přijímá nabídku zaměstnání z Curychu a spolu s Terezou opouští zemi, která přestala být bezpečná. Sabina emigruje do Ženevy, Tomáš se s ní i nadále stýká. Protože ani v jiné zemi se styl Tomášova života nezměnil, nešťastná Tereza odjíždí spolu s Kareninem do své vlasti s vědomím, že je to odjezd bez možnosti návratu zpět. Tomáš cítí nejprve pocit úlevy, ale za nedlouho dává výpověď a vrací se za Terezou zpět do jejich pražského bytu.

Ve druhém oddílu nazvaném „Duše a tělo“ se skrze dualitu lidské existence dozvídáme o životě Terezy předtím, než odjela za Tomášem. Tereza se narodila jako nechtěné dítě, její matka si musela vzít otce právě kvůli těhotenství. Po čase opustila jeho i Terezu a odešla s jiným mužem. Terezin otec byl pro své výroky proti komunistické straně zatčen a ona byla nucena žít s matkou, nevlastními sourozenci a otčímem. Matka v ní viděla viníka svého zkaženého života. Ve chvíli, kdy si uvědomila, že je stará a ošklivá, začala Tereze závidět její krásu. Její tělo začala cíleně degradovat a Tomáš byl pro ni tím, kdo dokázal skrze tělo vidět její duši. V Praze Tereza dostává místo profesionální fotografky, její povýšení oslavují s přáteli, poprvé se objevuje situace, kdy žárlí Tomáš. Žárlivost Terezy se stále stupňuje, jejich vztah naplňuje zoufalství z bezvýchodné situace.

Ve třetí kapitole s názvem „Nepochopená slova“ se vrací do děje Sabina. Její osoba je spojena s postavou Sabinina milence Franze, který přednáší na univerzitě v Ženevě. Franz je ženatý, avšak do Sabiny je zamilovaný. Ve třetí kapitole je obsažen „Slovník nepochopených slov“, kde je specifikován vztah neporozumění Sabiny a Franze v konkrétních i obecných situacích, kdy autor uchopuje jejich náhled na svět a propojuje

ho s jejich životy a lidmi, kteří je doprovázejí. Franz opouští manželku a dceru kvůli Sabině, vzápětí zjišťuje, že Sabina odjela z Ženevy do Paříže a nezanechala mu adresu. Franz si najde milenkou, svoji studentku, a začne nový život. Sabina dostává do Paříže dopis z Čech, píše jí Tomášův syn, který jí oznamuje, že Tereza s Tomášem měli autonehodu a zahynuli.

Čtvrtý oddíl knihy „Duše a tělo“ se vrací k Tereze a Tomášovi. Z pohledu Terezy autor popisuje jejich život po návratu ze Švýcarska. Tereza ani Tomáš už nemohli pracovat v zaměstnání, které vykonávali dříve, Tereza skončila jako barmanka a Tomáš se z chirurga stal umývačem oken. V této kapitole prožije Tereza sexuální zážitek s neznámým inženýrem, kterého potkává v baru. Na konci kapitoly se Tereza s Tomášem poprvé dostávají spolu na venkov.

Pátá kapitola nazvaná „Lehkost a tíha“ popisuje jeho a Terezin život po návratu z Curychu. Nejprve pracoval v nemocnici jako dříve, ze které dostal díky otisknutému článku v novinách, jehož byl autorem, výpověď. Pracoval tedy v malé venkovské klinice, dokud si ho nenašel muž z ministerstva, který požadoval prohlášení, že článek byl zmanipulován. Tomáš se rozhodl odejít ze zdravotnictví, aby od těchto lidí měl klid. O umývače oken se už nikdo nezajímal. Jeho nové zaměstnání mu dalo ještě větší možnosti poznávat nové a nové milenkou, což Tereza nesla stále hůř. Jednou je pozván na adresu, kde na něj čeká redaktor časopisu, ve kterém byl otisknut jeho článek, a jeho syn z prvního manželství, kterého se zřekl. Chtějí po něm podepsat petici na pomoc politickým vězňům. Tomáš kvůli Tereze nepodepisuje. Tereza s Tomášem činí rozhodnutí odstěhovat se na venkov.

Šestý díl knihy nese název „Veliký pochod“. Skrze Sabinin příběh popisuje tehdejší politickou situaci. Zastihne ji v době, kdy už žije v New Yorku u bohatých starých manželů. Konec kapitoly je věnován dalšímu životu Franze, který dostane pozvání, aby se zúčastnil pochodu do Kambodži, kde je upírána lékařská péče lidem, kteří trpí nemocemi a hladomorem. Nejprve kvůli své milence odmítá, ale poté nabídku přijímá a odlétá do

Kambodži. Tento pochod skončil neúspěšně, u hranic je nikdo nevyslyšel a celý průvod byl nucen vrátit se zpět. Ve chvíli, kdy si Franz uvědomuje směšnost tohoto činu a skutečnost, že jeho milenka je pro něj celý jeho život, je na ulici okraden a napaden a na následky svých zranění umírá.

Sedmý a poslední díl tohoto románu se jmenuje „Kareninův úsměv“. Vrací se k příběhu Terezy a Tomáše ve chvíli, kdy už žijí na venkově. Spřátelili se s místními obyvateli, Tereza je klidnější, protože Tomáš zde nemá možnost rozvíjet své avantýry. Tomáš začal pracovat v místním zemědělském družstvu a Tereza vyháněla denně na pastvu stádo jalovic. Nedílnou součástí jejich života byl právě Karenin, který je doprovázel na každém kroku, zvláště Terezu. Jednoho dne vyjde najevo, že Karenin má rakovinu a nevyhnutelně umírá. Kniha končí obrazem, kdy společně s přáteli odjíždí do nedalekého městečka na zábavu, kde spolu Tomáš s Terezou tancují a dochází k závěru, že přes smutek došli ke štěstí.

6.2 Esejistické prvky obsažené v díle Nesnesitelná lehkost bytí

Kunderův román „Nesnesitelná lehkost bytí“ je od první řádky opředen filosofickým nádechem. Skrze hlavní hrdiny tohoto příběhu jsme nenásilnou formou nuceni zamýšlet se nad nevšedními otázkami týkající se všedního života. Autenticita je zásadním rysem tohoto románu, dokáže vyvolat pocit, že je naprosto samozřejmé, že do této situace se reálně může, nebo mohla dostat, většina z nás. Kundera nepředkládá dogma, pouze nastíní myšlenku, se kterou můžeme souhlasit, nebo ji zavrhnout, případně nám slouží jako pouhé vodítko k zamyšlení, díky kterému čtenář dojde k vlastnímu poznání. Propojení románu a filosofické úvahy je nejrafinovanější formou filosofické práce, čtenář prochází cizím příběhem a ve stejnou chvíli prožívá emoce, které patří jemu samotnému. Tento román propojuje reálné s abstraktním. Spojuje uchopitelný všední svět se světem úvah.

Nesnesitelná lehkost bytí není jen součástí tohoto románu, je vlastní každému z nás, jenom bychom o ní stěžili někdy v takovémto rozsahu přemýšleli. Každý, kdo někdy vysloví myšlenku, že by bylo lepší všeho nechat, (a není nás málo) má pravdu. Ale kdo to tuto myšlenku doopravdy naplní? Jen málokdo, protože faktem zůstává, že lehkost trvá do chvíle, než si uvědomíme, že tíha pramenící z nicnedělání a pouhého čekání na něco, co samo nepřijde, je mnohem těžší, než jakýkoli pocit lehkosti spojený s životem bez cílů a povinností z nich vyplývajících.

*„Ten, kdo chce „někam výš“, musí počítat s tím, že se mu jednoho dne dostaví závrat'. Co je to závrat'? Strach z pádu? Ale proč se nám dostaví závrat' i na rozhledně opatřené bezpečným zábradlím? Závrat' je něco jiného než strach z pádu. Závrat' znamená, že nás hloubka pod námi přitahuje, vábí, probouzí v nás touhu po pádu, které se pak vyděšení bráníme“.*⁶⁰

Co tedy člověk potřebuje, být neustále zatěžkán? Pak možná neexistuje štěstí v té podobě, jak se o něm mluví, možná existuje štěstí jedině jako forma rovnováhy lehkosti a tíhy bytí. Kundera s jistotou předkládá pouze jedno: *„protiklad tíha-lehkost je nejtajemnější a nejmnohovýznamnější ze všech protikladů.“*⁶¹

Vztah Terezy a Tomáše začal ve chvíli, kdy se Tereza otiskla do Tomášovy poetické paměti. Kundera pronáší myšlenku, že tato domnělá část mozku, tedy poetická paměť, odděluje lásku od touhy. Žádný sexuální objekt Tomášovy touhy už neměl právo se dostat na Terezino místo. *„Láska začíná metaforou. Jinak řečeno: láska začíná ve chvíli, kdy se žena vepíše svým prvním slovem do naší poetické paměti.“*⁶² Vysvětlovalo by to mnoho, alespoň z pohledu Tomáše. Ostatní ženy pro něj neznamenal nic, ale přesto jí byl nevěrný.

⁶⁰ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 72. ISBN 80-7108-281-3.

⁶¹ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 14. ISBN 80-7108-281-3.

⁶² KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 225. ISBN 80-7108-281-3.

„Tomáš si říkal: milovat se se ženou a spát se ženou jsou dvě vášně nejen rozdílné, ale téměř protikladné. Láska se neprojevuje touhou po milování (tato touha se vztahuje na nespočetné množství žen), ale touhou po společném spánku (tato touha se vztahuje jen k jediné ženě).“⁶³

Pokud existuje poetická paměť, znamenalo by to, že člověk má opravdu jen jednu životní lásku. Může být naplněná i nenaplněná. Věděl Tomáš, že je Tereza součástí jeho poetické paměti? A jestliže ano, udělal vše pro to, aby jejich lásku naplnil?

Tereza se Tomášovo uvažování o vztazích se ženami snažila chápat, to však nemírnilo ani o trochu její bolest. Zraňoval ji víc, než si uvědomoval. Tím, že ji srovnal do řady s tolika ženami, srazil ji zpátky tam, odkud se snažila dostat.

„Přišla za ním, aby unikla z matčina světa, kde všechna těla si byla rovna. Přišla za ním, aby se její tělo stalo něčím jedinečným a nezaměnitelným. On teď znovu nakreslil znamení mezi ní a jinými: líbá je všechny stejně, hladí je všechny stejně, nedělá žádný, žádný, žádný rozdíl mezi Tělem Terezy a jinými těly. Poslal ji zpátky do světa, z něhož chtěla uniknout.“⁶⁴

Tereza až bytostně spoléhala na dualitu duše a těla. Trávila hodiny před zrcadlem, aby zahlédla svoji duši. Její duše byla pro ni zárukou, že se nerovná tolika stejným tělům, tolika stejným mechanismům. Tomáš byl pro ni někým, kdo by její duši mohl zahlédnout. Proč by jí však toto vědomí sjednocenosti mělo vadit? Všichni máme těla fungující na stejném principu, proč se nad tímto nikdy nezamýšlel Tomáš? Myšlenku naprosté nevýjimečnosti jí vtiskla její matka, které, když zjistila, že je stará a ošklivá, nezbylo nic jiného, než svůj zkažený život dávat skrze své tělo a tělesné funkce na odív. Čeho se tedy

⁶³ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 14. ISBN 80-7108-281-3.

⁶⁴ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 14. ISBN 80-7108-281-3.

Tereza opravdu bála? Nebyla to stejnorodost, byl to obraz matčina zkaženého života, který se promítnul na jejím těle. Proto chtěla být někým, pro koho nebude tělo nic znamenat, protože v sobě bude nosit něco mnohem většího, protože bude mít mnohem větší záruku štěstí, než je mladé a krásné tělo o které když přijde, bude vše ztraceno. Proto chtěla nejspíš zahlédnout svoji duši, chtěla skrze ni dojít ke štěstí.

Z čeho tedy vzešla jejich láska? Byla to Terezina urputná touha uniknout ze světa, ve kterém nebyla šťastná? Co když byl Tomáš na místě jejich prvního setkání jen náhodou?

„Před sedmi lety se v nemocnici Terezina města objevil náhodou obtížný případ mozkové nemoci, kvůli němuž pozvali Tomášova primáře k rychlé konzultaci. Ale primář měl náhodou ischias, nemohl se hýbat, a poslal tam místo sebe Tomáše. Ve městě bylo pět hotelů, ale Tomáš padl náhodou právě na ten, kde byla zaměstnána Tereza. Náhodou mu zbylo před odjezdem vlaku trochu volného času, aby si šel sednout do restaurace. Tereza měla náhodou službu a obsluhovala náhodou Tomášův stůl. Bylo zapotřebí šesti náhod, aby dostrkaly Tomáše k Tereze, jako by se mu samotnému k ní nechtělo.“⁶⁵

Kolik náhod je potřeba, aby člověka přesvědčily o jejich nepopíratelné hodnotě? A mají vůbec náhody nějakou hodnotu, jinak řečeno, existují vůbec? Jak je pak možné, že člověk jednu a tu samou skutečnost může hodnotit jednou jako šťastnou a podruhé jako až nesmyslný a pošetilý slet událostí, který mu nepřinesl nic dobrého. Co mají všechny náhody společné? Nahodilost.

„Náš každodenní život je bombardován náhodami, přesněji řečeno nahodilými setkáními lidí a událostí, jimž se říká koincidence: Tomáš se objeví v restauraci a zároveň se ozve hudba Beethovena. Obrovské většiny takových koincidencí si člověk ani nevšimne. Kdyby v restauraci seděl u stolu místo Tomáše řezník, Tereza by si neuvědomila, že se z radia ozývá Beethoven (i když setkání Beethovena a řezníka je také zajímavá

⁶⁵ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 44. ISBN 80-7108-281-3.

*koincidence). Přicházející láska v ní však zjitřila smysl pro krásu a ona na tu hudbu už nikdy nezapomene. Pokaždé, když ji uslyší, bude dojata. Všechno, co se bude v té chvíli dít kolem ní, bude ozářeno tou hudbou a stane se krásné.*⁶⁶

V průběhu příběhu se několikrát setkáváme s tím, jak Tereza i Tomáš hodnotí slet událostí, které je k sobě přivedly, kladně i záporně. Ale záleží vůbec na tom, co je k sobě přivedlo? Pokud existuje něco jako osud, pak náhody neexistují. Jsou to pouze události, ke kterým každý z nás subjektivně připojí vlastní emoci.

Náhody jsou jedním z prvků, které činí toto vyprávění skutečným příběhem. Jsou lidé, kteří nevěru na vlastní kůži nezažili, tudíž nemohou plně soucítit s Terezou, ale kdo nepoznal kouzlo náhody? Kdo nezažil přival emoci, když slyšel z rádia hudbu, která se pojí s nějakou událostí, která pro něj znamenala mnoho.

Tomáš stál u okna svého bytu, díval se přes dvůr na zeď protějšího činžáku a nevěděl, co má dělat. Kundera vyslovuje myšlenku, že pokud žije člověk jen jednou, je to jakoby nežil vůbec. Nemá nárok nijak ověřit svá rozhodnutí. To je jistě pravda. Nikdo nemá možnost vidět do budoucna a poznat plnou míru následků svých rozhodnutí. Otázkou zůstává, čím se řídit, pokud se musíme rozhodnout. Člověk se totiž v zásadě nerozhoduje, pokud není nucen. Tomáš si měl zvolit, jestli je Tereza žena, se kterou chce sdílet svůj život. Po rozvodu se rozhodl, že už žádnou ženu v této pozici do svého života nezařadí. Náhle se objevila Tereza a on byl přinucen jednat. Je tedy rozum naprosto nepodstatný ukazatel? Existuje něco jako osud a pokud ano, má vůbec cenu se nad rozhodnutím, které učiníme, zamýšlet? Co když mu Tereza byla poslána do života právě proto, že vyslovil myšlenku, že po rozvodu jinou ženu jako partnerku ve svém životě nepřijme. Měl ve chvíli, kdy stála Tereza u jeho dveří, vůbec možnost ji odmítnout? Pokud totiž existuje něco jako osud, všechny cesty se schází v jednom bodě. A je jedno, kterou cestou k němu dojdeme. A pokud všechna předchozí tvrzení jsou platná, mělo by vůbec smysl něco chtít opakovat?

⁶⁶ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 63. ISBN 80-7108-281-3.

„Řekněme tedy, že myšlenka věčného návratu znamená jistou perspektivu, v níž se věci jeví jinak, než jak je známe: jeví se bez polehčující okolnosti své pomíjivosti. Tato polehčující okolnost nám totiž zabraňuje pronést jakýkoli odsudek. Jak je možno odsoudit něco, co pomíjí? Červánky zániku ozařují všechno kouzlem nostalgie; i gilotinu.“⁶⁷

Tato polehčující okolnost pomíjivosti, o které Kundera hovoří, je podstatou života každého z nás jako jednotlivce, jako člena společnosti, jako součásti dějin, jako více či méně rozhodující části tvořící celek.

Tomáš se rozhodl pro Terezu a Tereza pro Tomáše, ať už za tím stálo cokoli. Jak je ale možné, že i přesto, že jsou oba ve vztahu nešťastní, stále v něm přetrvávají? A proč se jejich vztah stal začarovaným kruhem, ze kterého není úniku.

„Dokud jsou lidé ještě mladí a hudební skladba jejich života je teprve u svých prvních taktů, mohou ji psát společně a vyměňovat si motivy, ale když se setkají a jsou už starší, jejich hudební skladba je více méně uzavřena a každé slovo, každý předmět znamená něco jiného ve skladbě jednoho i druhého.“⁶⁸

Tereza si do společného života s Tomášem nesla hrůzu z pocitu nevýjimečnosti, chtěla se stát alfou omegou života Tomáše. Tomáš si nesl zklamání ze svého předchozího života, své bývalé ženy i syna se vzdal a nechtěl už žádnou ženu takto po svém boku, aby předešel opakování tohoto příběhu. Tomáš neznal pocit, který zažívala Tereza, Tereza si neprožila to, co Tomáš. Tomáš svými milenkami jejich vztahu ubíral závaznosti, Tereza se rozhodla, že pro ni bude Tomáš vším, proto potlačovala pocity, které jí tak ubližovaly.

⁶⁷ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 44. ISBN 80-7108-281-3.

⁶⁸ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 102. ISBN 80-7108-281-3.

Říká se, že všechny zkušenosti, jsou nám v něčem přínosné. Nebo dokonce známé: všechno zlé je k něčemu dobré. Ale vážně je to tak vždycky? Co kdyby Tomáš nikdy nezažil zklamání z vážného vztahu? Měl by nutkavou potřebu stýkat se s tolika ženami? Co kdyby Tereza pocházela z prostředí, které jí dodalo sebedůvěry a vzdělání, byla by vůbec s Tomášem? Determinace předchozím životem je nevyhnutelná a někdy i rozhodující.

Tomáš byl ten, který nesl za jejich vztah zodpovědnost. On pozval Terezu dál, když stála ve dveřích. On jí u sebe nechal přespat, když *náhodou* onemocněla. On byl ve vztahu ten silný, který si byl vědom Tereziny oddanosti. Toto se obrátilo až ve chvíli, kdy Tereza už neschopna snášet trápení, které ji svými nevěrami způsoboval, odjela po jejich emigraci zpět do Československa a nevratně odstříhla možnost návratu.

*„Říká si: Jejich setkání bylo od počátku založeno na omylu. Anna Karenina, kterou tiskla pod paží, byla falešná legitimace, kterou Tomáše oklamala. Vytvořili jeden pro druhého peklo, i když se mají rádi. To, že se mají rádi, je důkazem, že chyba není v nich samých, v jejich jednání nebo v jejich nestálém citu, ale v tom, že se k sobě nehodí, protože on je silný a ona je slabá. Ale právě ten slabý musí umět být silný a odejít, když ten silný je příliš slabý, než aby uměl slabému ublížit“.*⁶⁹

Nikdo ho nenutil udělat žádné rozhodnutí a on přesto zahodil šanci na normální život a vrátil se za ní. Proč? Neměl tehdy to, co chtěl? Možná byl na vině soucit.

*“Ani vlastní bolest není tak těžká jako bolest soucítěná s někým, pro někoho, za někoho, zmnohonásobená představitostí, prodloužená v mnoha ozvěnách.“*⁷⁰

⁶⁹ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 89. ISBN 80-7108-281-3.

⁷⁰ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 40. ISBN 80-7108-281-3.

Terezina slabina byla současně její největší silou. Tomáš nesnesl pohled na ni, jak trpí. Tereza nesnesla pocit, že je Tomášovi přítěží. Vina je často hnacím motorem našeho jednání. Cítíme se zodpovědní za ty, které jsme přizvali do svého života. Vlastní bolest patří pouze nám, můžeme z ní obvinít sebe, je to v každém případě důsledek našeho jednání, ať už přímý nebo nepřímý. Bolest, kterou jsme způsobili jiným, je mnohem horší než ta naše. Nejsme schopni odhadnout intenzitu cizí bolesti a čím víc nad touto skutečností přemýšlíme, tím víc nás svědomí nutí chybu napravit. Pro klid naší duše. A pak se může stát, že tento krok způsobí její opětovný a možná ještě horší neklid.

Nemohli být spolu ani bez sebe. Existovala možnost, jak být spolu a šťastní? Kunderův závěr jejich příběhu se spojuje v myšlenku, že jediným možným způsobem, jak být spolu ve fungujícím vztahu, je poměr vyrovnání sil. Co to znamená? Možná to, že ani jeden ani druhý už nenese zodpovědnost za vztah, ve kterém žijí. Možná to, že ani jeden ani druhý nemůže říct, že by mu bylo jedno, kdyby ten druhý odešel. Možná to, že oba jsou schopni uznat a napravit chybu, která by vedla k tomu, že by ten druhý odešel. Možná zjištění, že jsou si oba rovni.

„Co je ti?“ řekl.

„Nic.“

„Co chceš, abych pro tebe udělal?“

„Chci, abys byl starý. O deset let starší. O dvacet let starší!“

Chtěla tím říci: Chci, abys byl slabý. Abys byl slabý tak, jako já.⁷¹

Skrze lásku k psovi polemizuje Kundera s myšlenkou, zdali vůbec existuje něco jako pravá láska. Taková, která by si nečinila nárok na milovanou osobu. Taková, která by nám poskytovala pouze touhu milovanému člověku svoji lásku darovat. Možná lidé opravdu nejsou stvořeni k partnerství, možná je to nekonečný boj, jak se pro milovanou

⁷¹ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 87. ISBN 80-7108-281-3.

osobu změnit tak, abychom vyhověli požadavkům, nebo vyvinout snahu o to, aby ona osoba vyhověla požadavkům z naší strany. Znamená to tedy udělat ze sebe někoho jiného, než doopravdy jsme?

„Ležela v horké vodě a říkala si, že celý život zneužívala proti Tomášovi své slabosti. Máme všichni sklon považovat sílu za viníka a slabost za nevinnou oběť. Ale Tereza si teď uvědomuje: v jejich případě tomu bylo naopak! Její sny, jako by věděly o jediné slabosti toho silného muže, předváděly mu Terezino utrpení, aby ho hnaly na ústup! Její slabost byla agresivní a nudila ho k ustavičné kapitulaci, až nakonec přestal být silný a proměnil se v zajíčka v jejím náručí.“⁷²

Jako rozsudek zaznívají Kunderova slova:

“Lidský čas se neotáčí v kruhu, ale běží po přímce vpřed. To je důvod, proč člověk nemůže být šťasten, neboť štěstí je touha po opakování.“⁷³

Vztah Sabiny a Franze paradoxně končí ve chvíli, kdy má možnost jejich láska dojít naplnění. Více než kde jinde je zde znát determinace předchozími skutečnostmi, tak jako tomu bylo u Terezy a Tomáše. Franz chce Sabině věnovat svoji věrnost, tak jako miloval svoji matku do poslední chvíle, chce milovat i Sabinu. Jediný pocit, který Sabině přináší uspokojení, je pocit zrady.

“Ale co je to zrada? Zrada znamená opustit řadu a jít do neznáma. Sabina neznala nic krásnějšího, než jít do neznáma.“⁷⁴

⁷² KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 328. ISBN 80-7108-281-3.

⁷³ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 316. ISBN 80-7108-281-3.

⁷⁴ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 105. ISBN 80-7108-281-3.

Zrada pro ni znamenala únik z něčeho, co by mělo být konvenčně samozřejmé. Ve chvíli, kdy Franz opustil svou ženu a odtajnil jejich vztah, nabídl jí tak konvenční vztah, v tuto chvíli byl nevratně další, koho musela zradit. Franz chtěl začít žít v pravdě, proto přiznal jejich vztah, Sabinu tím o život v pravdě připravil.

„Pro Sabinu žít v pravdě, nelhat sobě ani jiným, je možné jen za předpokladu, že žijeme bez publika. Ve chvíli, kdy našemu jednání někdo přihlíží, přizpůsobujeme se chť nechtě očím, které nás pozorují, a nic už není pravda z toho, co děláme.“

„Franz je si naopak jist, že v rozdělení života na soukromou a veřejnou sféru je obsažen pramen veškeré lži: člověk je někým jiným v soukromí, a někým jiným na veřejnosti. „Žít v pravdě znamená pro něho zrušit bariéru mezi soukromým a veřejným.“⁷⁵

Poté, co ho Sabina opustila, uvědomil si skutečnost, že její fyzickou přítomnost vlastně ani nepotřebuje, že mnohem cennější je fakt, že do jeho života přinesla sílu rozloučit se se starým životem a naučila ho vnímat věci jinak, tím ho učinila šťastnějším.

Někdy nám naše emoce neumožňují vnímat lidi kolem sebe objektivně. Vidíme v nich objekty naší lásky, náš záchytný bod a neuvědomujeme si skutečnost, že záchytným bodem si musíme být my sami. Proto se Franz neustále bál o Sabininu lásku, byla pro něj až moc nepostradatelná. Ve chvíli, kdy byl nucen zamyslet se nad situací objektivně, zjistil, že měla být po celou dobu pouze jeho průvodcem. Každý člověk, který se v našem životě objeví, něčemu nás naučí. Tato zkušenost, jak už bylo zmíněno v příběhu Terezy a Tomáše, činí náš život determinovaný. Franz byl nejprve determinován věrností ke své matce, později ke své ženě a následně žil podle zásad, které mu předala Sabina. Ve chvíli, kdy si uvědomí, co opravdu sám chce, umírá. Ironie. Bylo by však hloupé Franzovi vyčítat, že se vždy cítil vázán chovat se podle vzorců, které nám byly vštípeny a které jsme si osvojili. Sabina se těchto vzorců tolik chtěla zřeknout. A přece se cítila nešťastná.

⁷⁵ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 125. ISBN 80-7108-281-3.

„Životní drama se dá vždycky vyjádřit metaforou tíže. Říkáme, že na člověka dopadlo nějaké břemeno. Člověk to břemeno unese nebo neunes, padá pod ním, zápasí s ním, prohrává nebo vítězí. Ale co se vlastně stalo Sabině? Nic. Opustila jednoho muže, protože ho chtěla opustit, Pronásledoval ji pak? Mstil se jí? Ne. Její drama nebylo dramatem tíhy, ale lehkosti. Na Sabinu dopadlo nikoli břemeno, ale nesnesitelná lehkost bytí.“⁷⁶

Sabinina si hluboce uvědomovala přítomnost kýče v životě svém i druhých.

“Za všemi evropskými vírami, náboženskými a politickými, je první kapitola Genesis, z níž vyplývá, že svět byl stvořen správně, že bytí je dobré, a že je tudíž správné se množit. Nazvěme tuto základní víru kategorický souhlas s bytím.“⁷⁷

Kategorický souhlas s bytím je podle Kunderových myšlenek úzce spojen s kýčem. Pokud je ze světa, kde platí kategorický souhlas s bytím, vyškrtáno vše neestetické, pak se tento svět stává kýčovitým. Jeho existence a zároveň tak existence lidstva spočívá v něčem neúplném, popíraném a tedy zavádějícím.

Sabina spatřovala nepřítele v jakékoli podobě kýče. Nedalo se říct, že by nenáviděla komunismus, ale nenáviděla prvomájové průvody, kde všichni museli být nadšení, museli vyjadřovat náležitý souhlas, a to souhlas nejen s komunismem, ale o souhlas s bytím, jako takovým. Šlo o souhlas bytí ve světě komunismu, který vyjadřovali i lidé, kterým byly myšlenky komunismu lhostejné. Sabina nesnášela cokoli davového, dav představuje sílu, je jedno, jak moc ovečky v davu přemýšlí nebo nepřemýšlí o tom, co razí jejich hesla, důležité je, že v davu je jeden jako druhý a s každým dalším přívržencem narůstá jeho síla. Někdy se do davu člověk přidá proto, že neví, co by měl dělat jiného, někdy proto, že věří, někdy proto, že vidí, kde roste síla.

⁷⁶ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 134. ISBN 80-7108-281-3.

⁷⁷ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 265. ISBN 80-7108-281-3.

„Tak ty nechceš bojovat proti okupaci své země?“ Chtěla jim říci, že za komunismem, fašismem, všemi okupacemi a invazemi se skrývá základnější a obecnější zlo; obrazem toho zla se pro ni stal pochodující průvod lidí, kteří unisono křičí stejné slabiky. Ale věděla, že by jim to neuměla vysvětlit. V rozpacích převedla hovor na jiné téma.“⁷⁸

Síla davu je tedy jistě prostředníkem kýče. Politika kýče spočívá v tom, že musí zasáhnout emoce co největšího počtu lidí. Jak už bylo řečeno, kýč má estetický ráz, jeho existence je tedy podmíněna citovou stránkou člověka.

„Kýč vyvolá těsně po sobě dvě slzy dojetí. První slza říká: jak je to krásné, děti běžící po trávníku! Druhá slza říká: jak je to krásné, být dojat s celým lidstvem nad dětmi běžícími po trávníku! Teprve ta druhá věta dělá z kýče kýč.“⁷⁹

Politika je základna kýče. Je to svět uměle vytvořených ideálů, ze kterých se stává dogma a všechno a všichni, kteří z těchto ideálů vybočují, budou utlačováni.

Pro Franze je představa Velikého pochodu spojena s cílem bratrství, hojnosti, štěstí, společného překonávání překážek. Vůbec nezáleží na tom, jaká pravidla budou stanovena, jde jen o jediné, Veliký pochod a jakýkoli režim musí mít jedinou schopnost, musí donutit uvěřit jeho účastníky, že uctívat zákony, kterým se budou muset podvolit, je jediná cesta k onomu společnému cíli.

Franz nebyl člověk, který by ke svému životu potřeboval kýč, byl však nadšen myšlenkou, že se všichni spojí pro stejný a krásný cíl. Franz dostal nabídku odjet do Kambodži, aby se zúčastnil pochodu ke Kambodžským hranicím. Vietnamci odmítali

⁷⁸ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 113. ISBN 80-7108-281-3.

⁷⁹ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 268. ISBN 80-7108-281-3.

pustit humanitární pomoc do země, kde lidé umírali. Franz byl myšlenkou odjet nadšen, ale zprvu odmítl, a to kvůli své studentce, se kterou žil. Pak ho ale přepadla vzpomínka na Sabinu a její skryté poselství a potvrdil svoji účast. Tento pochod skončil tak rychle, jak začal, když došli k hranicím a nikdo je nevyslyšel, uvědomil si naprostou zbytečnost tohoto činu. Jejich pochod zanikl v nekonečném tichu.

„Představil si tvář s velkými kulatými brýlemi. Uvědomil si, jak je se svou brýlatou studentkou šťasten. Cesta do Kambodže mu náhle připadala bezvýznamná a směšná. Proč sem vůbec jel? Teď to ví. Jel sem, aby si uvědomil, že nikoli průvodcy, nikoli Sabina, ale jeho brýlatá dívka je jeho skutečný život, jediný skutečný život! Jel sem, aby si uvědomil, že skutečnost je víc, než sen. Mnohem víc, než sen!“⁸⁰

Franz si uvědomil důležitost lásky. Lásku se svou ženou nepoznal, díky Sabině se jí bál. Stanovil si žebříček ze snů a domnělých poselství. Zapomněl na skutečné štěstí, které měl jako jedinec na dosah. Chtěl dosáhnout něčeho velkého, něčemu se postavit a bojovat, ale ve chvíli, kdy měl tuto možnost, zjistil, jak moc pošetilá myšlenka naplňovala jeho život. Osudnou se mu stává chvíle, kdy je přepaden, osudné se mu staly jeho myšlenky.

„A pak byli najednou vedle toho drmolícího muže ještě dva další a jeden z nich žádal anglicky, aby jim dal peníze. V té chvíli brýlatá dívka zmizela z jeho mysli a znovu se na něho zadívala Sabina, neskutečná Sabina se svým velikým osudem, Sabina, před níž se cítil malý. Její oči na něm spočívaly hněvivě a nespokojeně: Zase se dal podvádět? Zase už někdo zneužívá jeho blbé dobroty?“⁸¹

Po této úvaze udeřil. Franze nakonec zabila ho neschopnost být sám sebou a jeho neustálá touha jednat v souladu s tím, jak by nás chtěli vidět druzí. Franz byl snílek a jako

⁸⁰ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 293. ISBN 80-7108-281-3.

⁸¹ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 294. ISBN 80-7108-281-3.

snílek i umírá. Umírá s vidinou, že šel pomoci. Umírá s vidinou, že by na něj byla Sabina pyšná. Umírá nešťastný v náručí své ženy, protože neuměl přestat snít.

„Co zbylo z umírajících lidí v Kambodži? Jedna velká fotografie americké herečky, která drží v rukou žluté dítě. Co zbylo z Tomáše? Nápis: Chtěl království boží na zemi. Co zbylo z Beethovena? Zamračený muž s nepravděpodobnou hřívou, který pronáší temným hlasem „Es muss sein!“ Co zbylo z Franze? Nápis: Po dlouhém bloudění došel návratu. A tak dál a tak dál. Dříve než budeme zapomenuti, budeme proměněni v kýč. Kýč je přestupní stanice mezi bytím a zapomenutím.“⁸²

Neexistence možnosti věčného návratu spojená s polehčující okolností pomíjivosti dělá z našich životů kýč, kterému se nelze ubránit.

6.3 Esejista nebo romanopisec?

Tato otázka se zdá být tak samozřejmá, až ze své samozřejmosti nakonec mnoho ztrácí. Skutečnost, že je Kundera světoznámým romanopisecem, podporuje neoddělitelně skutečnost jiná. Zkusme si položit otázku: Čím jsou Kunderova díla tak výjimečná? Typologií postav? Stylizací vypravěče? Jistě, i tímto si získávají svoji neobyčejnost, které se věnuje již mnoho prací. Avšak jeden bod zůstává vyvýšen všem ostatním. Jejich neobyčejná filosofie. A nezapomeňme uvést fakt, že Kundera se za filosofa nepovažuje. Kunderovým posláním je ptát se, nikoli odpovídat. Kunderova díla zanechávají čtenáře v nejistotě. Jak je možné, že Tomáš Terezu miluje a přesto nedokáže přestat podvádět? Není přece pravá láska schopna překonat všechno? Takže to tedy není pravá láska. Ale co když ano? Existuje výjimka? Nebo je pravá láska jen výplodem naší fantazie, která milosrdně zahálí realitu. Takže tedy neexistuje? Není dobro ani zlo. Není černá nebo bílá. Život je jednoduše hořkosladká symfonie. A v tomto znejistění spočívá ono kouzlo Kunderových děl. Jeho tvorba je reflexí člověka takového, jaký je. Jeho postavy jsou až

⁸² KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, s. 296. ISBN 80-7108-281-3.

bolestně reálné, navíc zasazený do příběhu, který nás nutí zamyslet se nad věcmi, před kterými je snazší se schovat. Kunderova díla, a teď už nemluvíme jen o románové tvorbě a přínosu pro román samotný, vybočují z řady. Čtení na víkend nebo literatura měnící náhled na svět? Každý se může rozhodnout, záleží jen na tom, co chceme vidět. Jsem velmi vděčná, že jsem se rozhodla zpracovávat Kunderu jako esejistu, protože jeho eseje mi propůjčily další klíč k pochopení celé jeho tvorby.

7 Závěr

Cílem této práce bylo představit Milana Kunderu jako esejistu a polemika a shrnout zásadní myšlenky, které do svých esejů vkládá.

Nejdříve jsem krátce nastínila Kunderův život a spektrum tvorby. Najdeme zde shrnutí jeho tvorby - poezii, drama, prózu a eseje.

V další kapitole jsem dokumentovala Kunderovy polemiky. Najdeme zde polemiky s Václavem Havlem, vystoupení na IV. sjezdu SSČS, stať „O Sporech dědických“ a pojednání „Únos západu aneb tragédie střední Evropy“. Polemiku s Václavem Havlem a Kunderův projev na IV. sjezdu SSČS jsem uveřejnila ve zkrácené verzi a okomentovala vlastními slovy. Stati „Únos západu aneb tragédie střední Evropy“ a „O sporech dědických“ byly obsahově shrnuty.

V kapitole s názvem Kundera jako esejista jsem prezentovala autorovy čtyři knihy esejů, které vydalo nakladatelství Atlantis. Jedná se o „Kastrující stín svatého Garty“, „Zneuznávané dědictví Cervantesovo“, „Nechovejte se tu jako doma, příteli“ a „Můj Janáček“. V této kapitole byla vynechána Kunderova teoretická práce „Umění románu aneb Cesta Vladislava Vančury za velkou epikou“. Tyto eseje byly zpracovány formou citací určitých, dle mého uvážení nejdůležitějších částí těchto esejí. Následně jsem se pokusila každý esej okomentovat vlastními slovy.

V poslední kapitole jsem demonstrovala na díle „Nesnesitelná lehkost bytí“ přítomnost esejistických prvků v Kunderově prozaickém díle. Nejprve jsem k tomuto dílu vypracovala podrobnější obsah, poté jsem z tohoto románu vybrala jednotlivé úryvky, které potvrzují Kunderovu esejistiku v tomto prozaickém díle.

Během této práce jsem se utvrzovala v dojmu, že zpracování tohoto téma by si zasloužilo mnohem větší rozsah, než moje práce umožňuje. S každou další stránkou jsem byla víc nadšena tímto výběrem. Jde o téma velmi složité, protože vyžaduje velkou dávku empatie a soustředěnosti, pokud jsem se chtěla alespoň přiblížit k myšlenkám tohoto intelektuála. Další problematická věc byla jednoznačně otázka, jak vybrat to nejdůležitější z projevu nebo eseje, který se mi zdá slovo od slova důležitý a navazující. To však nemění nic na skutečnosti, že pokud se čtenář zahledí do jeho esejů a názorovým projevů, rozprostře se mu dosud opomíjený náhled na svět. Velmi specifický náhled na svět. Tato

práce by mohla být pro čtenáře impulsem k tomu, aby se o Kunderu začal zajímat nejen jako o romanopisce, ale i esejistu a celkově, jako o velmi zajímavou osobnost. Zdržela jsem se proto pouhého parafrázování názorů a recenzí již řečených a pokusila jsem se do své práce postavit pouze mé smýšlení a Kunderova díla. Tato práce není tedy určena pouze pro studenty českého jazyka, ale i pro širší veřejnost. Z tohoto důvodu jsem zvolila uveřejnění projevů ve zkrácené verzi, aby návaznost myšlenek byla co nejplynulejší. Doufám, že se mi zde podařilo poskytnout čtenáři rozsahem ne příliš velký, ale obsahem úderný náhled do Kunderových myšlenek, který by mohl podnítit hlubší zájem o tohoto umělce. Pro mě samotnou byla tato práce velmi přínosná. Dokonce mohu říci, že po zpracování této práce se můj pohled na svět zase o něco změnil.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

KUNDERA, Milan. *Kastrující stín svatého Garty*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, ISBN 80-7108-274-0.

KUNDERA, Milan. *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, ISBN 978-80-7108-258-3.

KUNDERA, Milan. *Nehovejte se tu jako doma, přáteli*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2006, ISBN 978-80-7108-279-8.

KUNDERA, Milan. *Můj Janáček*. 1. vyd. Atlantis: Brno, 2004, ISBN 80-7108-256-2

KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 2006, ISBN 80-7108-281-3.

KUNDERA, Milan. O sporech dědických. *Nový život*. 1955, č. 12.

Svědectví. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990, ISBN 80-7023-041-X.

IV. sjezd Svazu československých spisovatelů: Protokol. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1968.

Sekundární literatura:

HOZNAUER, Miroslav. *Milan Kundera*. 1. vyd. Praha: Komenium, 1991, ISBN 80-85426-01-3.

Slovník českých spisovatelů. 2. vyd. Praha: Libri, 2005, ISBN 80-7277-179-5

Resumé

The presented thesis is called "Milan Kundera as an essayist, polemicist and glossator". It deals with the work of Milan Kundera from the essayistic point of view. The first chapter briefly introduces the author and his range of work, i.e. poetry, drama, prose and essays. In the second chapter, Milan Kundera is presented as a polemicist - for example polemics with Václav Havel, which commenced by Kundera's discussion, 'Czech Destiny', can be found here. The third chapter focuses on essayistic work of Kundera. His best-known essays are analyzed here and summarized with regard to contents. The fourth chapter contains the essayistic analysis of Kundera's prosaic work. For the purposes of this analysis, the novel 'The Unbearable Lightness of Being ' was chosen.